

Marko Domiter

TIBI SILENTIUM LAUS ŠUTNJA U LITURGIJI – DOGAĐAJ I PROSTOR SUSRETA

■ ■ ■ **Autor donosi prilagođen treći dio diplomskog rada izrađen pod mentorskim vodstvom prof. dr. sc. Ante Crnčevića pročelnika Katedre liturgike. Autor je za navedeni rad 2017. godine primio nagradu dekana fakulteta.**

Uvod

U svijetu, gdje se mnogo govori, a nerijetko i malo toga kaže, neobično je govoriti o šutnji. Naizgled se čini da šutnje nema u našim životima. Kada čovjek, ipak, malo bolje promisli, mogao bi uočiti da šutnja dotiče njegov svakodnevni život. Govoriti o šutnji nije lako. Nju se ne može opipati rukama, vidjeti očima, okusiti jezikom ili mirisati nosom. S druge strane, šutnju se može čuti, možemo ju opaziti svojim ušima. Tišina u nekome prostoru daje se opaziti ušima. Šutljiva tišina čovjekove nutrine uključuje sva osjetila čovjekova srca: oči, uši, jezik i nos srca; dodirom duše ona se daje dotaknuti.

Paradoksalno zvuči govoriti o šutnji jer svaki put kada izgovorimo neku riječ, prekidamo šutnju i tišinu. Kada se povuku sve riječi, nastupaju šutnja i tišina. Promišljanje o šutnji ne može se temeljiti samo na napisanoj riječi, samo na rječitoj argumentaciji, analitičko-sintetičkoj metodi. Govor o šutnji proizlazi iz iskustva šutnje i tek tada on postaje autentičan. Tko iskusi šutnju, može razumjeti njezinu logiku, dinamiku, živost i jednostavnost, može naći put u njezine dubine i visine.

Ovaj hod sa šutnjom podijeljen je u tri etape, međutim, u ovome radu donosimo samo treću etapu tog hoda, a prve dvije bit će naznačene u daljnjem tekstu. Ponajprije, u govoru o šutnji kao fenomenu čovjekova govora i života želi se vidjeti kakav je odnos govora i šutnje, što označuju riječi „šutnja“ i „tišina“, koje je mjesto šutnje u čovjekovoj svakodnevici, ima li šutnja poveznicu sa sposobnošću slušanja, kolika je dubina i snaga sabrane šutnje te može li se šutnja naći u različitim oblicima čovjekovog života i stvaralaštva. Drugi dio toga hoda kroz šutnju usmjeren je na odnos Božjeg otajstva i stvarnosti šutnje. U njemu pokušavamo naći odgovore na pitanja: kada i zašto Bog šuti, je li moguće o Bogu sve reći ili je potrebno šutjeti, može li šutnja biti čovjekov stav pred Bogom te koje značenje ima šutnja u otajstvu Isusa Krista – vječne Očeve riječi i što ona znači za nas danas.

Hodeći u šutnji, sa šutnjom i kroz šutnju dolazimo do susretanja čovjekove i Božje šutnje. Treći dio našeg govora o šutnji odnosi se na šutnju u liturgiji. Taj dio podijeljen je na tri naslova. Najprije, želimo razmotriti vrednovanje tišine u liturgijskoj tradiciji prije Drugoga vatikanskog koncila. Potom ćemo, predstavljajući novost liturgijske teologije Drugoga vatikanskog koncila, šutnju promatrati unutar tih novih teoloških gibanja, staviti je u odnos prema načelu *actuosa participatio*, promatrati je kao čin zajednice i sastavni dio slavlja te otkriti njezinu simboličku snagu u liturgijskome događanju. Treći naslov trećega dijela usmjeren je na šutnju vezanu za euharistijsko slavlje. Šutnja je promatrana kao liturgijski predgovor, govor i po-govor. Želi se istaknuti mjesto i značenje šutnje prije i poslije euharistijskoga slavlja te se obrađuju trenutci šutnje unutar pojedinih dijelova slavlja: u uvodnim obredima, liturgiji riječi i euharistijskoj službi.

Na kraju govora o šutnji slijedi poziv na šutnju. Mnogo toga vrijednoga može se o njoj reći i napisati, ali ipak mnogo je vrjednije uroniti i iskusiti njezinu stvarnost: u svakodnevici, u molitvi, u liturgiji... Naše riječi o šutnji mogu nam biti pomoć za čine šutnje; ipak, trebamo biti pozorni da jednostavne riječi ne pretvorimo u buku i galamu, u mnoštvo ispraznih glasova, da one ne zamrače ljepotu, sjaj i bogatstvo šutnje. Svaka riječ

dolazi iz šutnje, u nju se vraća i poziva nas da uronimo u šutnju i tako otkrijemo vrijednost tišine.

3. Šutnja i tišina u slavljenju Kristova otajstva

3.1. *Šutnja nesudjelovanja: vrjednovanje šutnje u liturgiji prije Drugoga vatikanskog koncila*

Prije nego što „šutnji“ i „tišini“ pronađemo mjesto u današnjoj liturgijskoj praksi, zaustavit ćemo se na promatranju liturgije koja je živjela u Crkvi nekoliko stoljeća prije Drugoga vatikanskog koncila. Vrijeme srednjega vijeka i kasnija povijesna razdoblja pretvorila su liturgiju u oblik klerikalne privatne pobožnosti. Iz ranokršćanskih bazilika, koje su zahtijevale velik prostor u čijem je središtu dominirao oltar, ponegdje istaknut i baldahinom, postupno se grade crkve u kojima se oltar sve više pomiče prema zidu i na kraju završava u dnu apside crkvenog prostora. Svećenik koji slavi svetu misu izgovara je na latinskom jeziku, koji je običnom puku nepoznat. Srednjovjekovne liturgije nerijetko su se slavile u crkvama gdje su bili okupljeni svećenici, bilo to župne, kanoničke ili redovničke crkve, stoga bi kler bio jedini koji bi mogao aktivno sudjelovati u slavlju, bilo molitvom, bilo pjesmom. Narod je po crkvenim propisima nedjeljom i blagdanom morao prisustvovati bogoslužju, no takvo prisustvovanje zapravo je poprimilo dimenziju gledanja. Katkad je i samo pjevanje bilo pridržano kleru koji je u liturgiji pjevao jedino koralne napjeve, dok je pučka popijevka našla svoje mjesto poslije Tridentskog koncila. Veliki jaz, koji je postojao između klera i laika, sve se više očitovao u liturgiji.¹ Vjernici su tijekom slavlja zvonjavom bili pozvani na pozornost tijekom pretvorbe, odnosno podizanja hostije i kaleža.

Tridentski koncil nije mnogo učinio u obnovi liturgije. Restauracija dotadašnjeg obreda nije dovela do većeg pomaka s obzirom na sudjelovanje laika, njihovo razumijevanje i udioništvo. Propovijedi, koje su se postupno

¹ V. ZAGORAC, *Kristova svećenička služba*, Zagreb, 1997., 265.

zadobile svoju važnost, obrađivale su različite teme, a najmanje se govorilo o svetim otajstvima.² U to vrijeme veliki se naglasak stavljao na Kristovu prisutnost u euharistiji. Ta se je istina vjere na poseban način promicala kao reakcija na Lutherovu reformaciju. Stoga se u gradnji oltara na istaknuto mjesto stavlja svetohranište i uz njega mjesto za izlaganje Presvetog Otajstva za klanjanje. U svetoj misi veći naglasak je stavljen na gledanje Presvetoga kod podizanja, negoli na blagovanju u svetoj pričesti. Narod se dodatno odvojio od klera, ali i od pričesti, kada se u crkvama počela graditi oltarna pregrada. Više se pažnje posvećivalo duhovnoj pričesti negoli sakramentalnoj ili pak pričesti izvan mise, a ne u samom slavlju. Euharistijska pobožnost razvijala se i u euharistijskim procesijama u kojima su vjernici mogli ugraditi sebe i sudjelovati svojim doprinosom, pjevanjem, sviranjem, uprizorenjem otajstava iz Kristova života, svečanim odijevanjem i sličnim.³

Karakteristikom tog vremena mogli bismo smatrati i tišinu koja je ispunjala prostor za vjernike u crkvi. Nepoučeni vjernici, koji ne razumiju što svećenik govori, bili su primorani na šutnju. Upravo ta šutnja postala je dodatan „zid“ između naroda i klera, ali još više zajednice vjernika i uprisutnjena otajstva Isusa Krista. Narod nema priliku sudjelovati, nego samo prisustvovati. Još se danas može čuti utjecaj takvog života u Crkvi, kad se kaže da su vjernici bili „kod mise“, „pri misi“ ili „na misi“, a u nekim krajevima se kaže da je svećenik „rekao“ misu, a da su oni (vjernici) „slušali“ (misu). Podizanje hostije i kaleža i pričest, što su bili jedini trenuci sudjelovanja vjernika u euharistijskoj službi, nisu zadovoljavali potrebe vjernika pa su vrijeme liturgije provodili u šutnji. Šutnja je postala paravanom, odnosno pregradom između naroda i klera koja je sprečavala narod da „bude u slavlju“ i ostavljala ga po strani da „bude kraj slavlja“. Potrebe vjernika koje nisu bile zadovoljene našle su rješenje u vremenu i prostoru šutnje. Šutnja, koja je obavijala slavlje euharistije, omogućila je pojedincu

² Usp. V. ZAGORAC, *Kristova svećenička služba*, 275.

³ Usp. *Isto*, 274.

osobnu molitvu i poticala je razvoj pučkih pobožnosti. Šutnja, koja se uvukla, zapravo je šutnja izvan slavlja, pokraj slavlja, za vrijeme slavlja, a ne šutnja u slavlju.⁴ Ona je poticala pasivnost i izazivala je aktivnu oporbu slavlju. Euharistijska pobožnost koja nije smjerala na slavlje euharistije te pobožnost Blaženoj Djevici Mariji i svecima postale su nadomjestak sudjelovanja naroda u liturgijskom slavlju. Šutnja nije mogla ostvariti ni jedinstvo među vjernicima, budući da je svaki vršio privatnu pobožnost. Ona je bila znak razjedinjene mnoštvenosti i nepovezane skupine vjernika. Isticala je hijerarhičnost Crkve, a ne njezino jedinstvo i zajedništvo. Ovakva šutnja bila je pogodna za sabranost i stvarala je molitveno ozračje. Takva se šutnja, ipak, zadržala na odnosu „Bog i ja“. Takva šutnja nije mogla pronaći put do odnosa „Bog i mi“. Slavlje euharistije je slavlje zajednice, stoga šutnja, koja nije u službi izgradnje zajedništva, ne može imati svoje mjesto u slavlju Kristova otajstva.

3.2. Šutnja i tišina u liturgijskoj teologiji Drugoga vatikanskog koncila

3.2.1. Liturgijska šutnja – sveta šutnja (SC 30)

Doprinos liturgijskog pokreta i nova situacija u Crkvi koja je bila obilježena Koncilom, uvelike su omogućili da se na području liturgije dogodi svježina. Kada bismo Konstituciju o liturgiji Drugoga vatikanskog koncila „Sacrosanctum concillium“ pokušali smjestiti u kontekst koncilskih zasjedanja i odrediti njezin odnos prema ostalim koncilskim dokumentima, uočili bismo da je ova konstitucija utjecala na smjer samoga Koncila i duh koncilskih dokumenata. „Sacrosanctum concillium“ prvi je dokument kojega su oci donijeli na Koncilu te na samom njegovom početku iznesene su želje koncilskih otaca i ciljevi samoga Koncila: „Budući da je Sveti sabor naumio iz dana u dan osnaživati kršćanski život među vjernicima, bolje prilagoditi potrebama našega doba one ustanove koje su podvrgnute pro-

⁴ I. ŠAŠKO, *Per signa sensibilia. Liturgijski simbolički govor*, Zagreb, 2005., 30.

mjenama, promicati sve što god može pridonijeti jedinstvu sviju koji vjeruju u Krista te pojačati sve ono što pomaže da svi budu pozvani u krilo Crkve, on smatra da njemu na poseban način pripada i briga oko obnove i njegovanja liturgije.⁵ Crkva se, na Koncilu, želi usmjeriti prema samoj sebi i prepoznati ono dobro te nastoji tražiti ono što je bolje za vjernike, promišljati svoje ustanove i prilagoditi ih potrebama ne samo svoga vremena, nego i suvremenog čovjeka te ne zaboravlja otvoriti svoja vrata prema drugima i drukčijima te stvoriti putove prema njima. Prvi korak za obnoviteljski zahvat za Crkvu, prema nastojanjima Koncila, bila je „briga oko obnove i njegovanja liturgije“⁶. Crkva je željela liturgiju vratiti *ad fontes* (na izvore). Zahvaljujući novim rezultatima teoloških istraživanja, nastojanjima liturgijskog pokreta, otkrivanju starih liturgijskih vrela, Koncil je liturgijskom konstitucijom utro novi put Crkve, put obnove Crkve iz liturgije i po liturgiji. Konstitucija želi otkriti pravo lice Crkve i dati smjer daljnjem promišljanju Crkve o sebi.

Prvo poglavlje Konstitucije, pod naslovom Opća načela za obnovu i njegovanje svete liturgije, u broju trideset govori: „Neka se radi promicanja djelatnoga sudjelovanja vodi briga o poklicima puka, odgovorima, psalmima, antifonama, pjesmama, kao i o činima, odnosno gestama i o držanju tijela. U pravo vrijeme neka se obdržava također sveta šutnja.“⁷ Drugi vatikanski koncil prepoznaje šutnju kao sastavni element liturgije. U prethodnom smo poglavlju vidjeli da šutnja nije nalazila mjesto u slavlju pretkoncilske liturgije kao ispravno vrednovan obredni čin, a sada se šutnji daje vrijeme i mjesto u samome liturgijskom slavlju. Šutnja se smješta na razinu poklika puka, odgovora, psalama, antifona, pjesama, gestâ i držanja tijela. Takav stav iznesen u Konstituciji zahtijeva jednako zauzimanje za šutnju kao i za ostale liturgijske čine. Iako šutnja nije nalazila mjesto u pripremnom dokumentu o liturgiji za koncilski zasjedanja, u koncilskoj

⁵ DRUGI VATIKANSKI KONCIL, Sacrosanctum Concilium. Konstitucija o liturgiji (4.XII.1963.), br. 1, u: Dokumenti, Zagreb, 72008. (dalje: SC).

⁶ SC 1.

⁷ SC 30.

dvorani ona je našla svoje pobornike koji su isticali važnost šutnje za liturgiju i potrebu vjernika koji se sastaju na slavlje spomen-čina Gospodnjeg.⁸

Poslije Koncila nastalo je oko dvjesto dokumenata koji su razrađivali načela Konstitucije i nudili rješenja u poslijesaborskoj obnovi. U nekima od tih dokumenata šutnja je prepoznata kao vlastiti dio liturgije. U dokumentu „De oratione communi seu fidelium“ iz 1966. godine šutnja se prikazuje jednim od načina izražavanja sveopće molitve i potvrdom punine sudjelovanja: „Među četirima načinima aktivnog sudjelovanja naroda u sveopćoj molitvi je i sudjelovanje putem molitve koja se čini u šutnji, održavajući prikladnu stanku; ovakvo sudjelovanje u tišini potvrđeno u drevnoj tradiciji svećanih molitava, premda se čini manje djelatnim, može zazivanju omogućiti čudesnu puninu.“⁹ Uputa „Musicam sacram“ pozivajući se na koncilsku Konstituciju kaže: „U svoje doba neka se obdržava i sveta šutnja (čl. 30 Uredbe). Po njoj vjernici ne samo što se ne smiju smatrati strancima i nijemim gledateljima liturgijskog čina, nego se nutarnjim raspoloženjem još jače uključuju u otajstvo koje se slavi. To će raspoloženje poteći iz slušanja Božje riječi, iz pjesama i molitava, kao i iz duhovnog sjedinjenja sa svećenikom koji vrši dijelove koji mu pripadaju.“¹⁰ Ova uputa suprotstavlja nijemost i šutnju te afirmira tišinu kao put koji pomaže da se nutarnjim raspoloženjem ulazi u slavljenje otajstva i koji vjernike ne čini liturgijskim promatračima, nego onima koji su dionici obrednog i otajstvenog događanja.

Novi misal, izdan po odluci Drugoga vatikanskog koncila, u svojoj Općoj uredbi govori o šutnji unutar slavlja euharistije, a rubrike naznačuju kad bi se trebalo šutjeti. U svojem ćemo se razmišljanju osvrnuti na Opću uredbu trećega tipskog izdanja. Broj četrdeset i pet Opće uredbe pripada podnaslovu „Šutnja“. Pozivajući se na koncilsku Konstituciju, na početku tog broja opća uredba kaže: „U određeno vrijeme neka se, kao sastavni dio

⁸ Usp. D. SARTORE, *Silenzio*, u: *Nuovo dizionario di liturgia*, D. SARTORE – A. M. TRIACCA (ur.), Roma, 1984., 1382.

⁹ D. SARTORE, *Silenzio*, u: *Nuovo dizionario di liturgia*, 1383.

¹⁰ Uputa „*Musicam sacram*“, br. 17, u: *Crkvena glazba*, Zagreb, 1988., 107. (dalje: MS)

slavlja, obdržava i sveta šutnja.¹¹ Valjalo bi primijetiti da opća uredba naziva šutnju sastavnim dijelom slavlja, a ne nekim fakultativnim dodatkom. Zapovjedni oblik „neka se obdržava“ ističe obvezatnost šutnje. „Izostaviti šutnju“ moglo bi se izjednačiti sa izostavljanjem nekoga drugog dijela misnog slavlja. Šutnja unutar slavlja jest osmišljena, a ne proizvoljna. Ona se ne opslužuje prema nečijem osobnom osjećanju, nego pripada dinamici slavlja i u njoj nalazi svoj smisao. Iz samog trenutka slavlja proizlazi i narav šutnje, to jest, njezino značenje i njezino trajanje. Na nekim mjestima Opća uredba kaže da se šutnja obdržava „ako je zgodno“. Narav i trenutak samog slavlja, kao i narav zajednice koja slavi, bit će pokazatelji koliko je određeni trenutak prikladan za šutnju te kako će biti oblikovano vrijeme šutnje.

U već spomenutom broju nabrajaju se mjesta kada se unutar slavlja „provodi“ šutnja. Unutar uvodnih obreda vjernici se u pokajničkom činu u tišini kaju za svoje grijeha, a nakon poziva „Pomolimo se“ mole u šutnji prije nego predslavitelj izreče zbornu molitvu. U liturgiji riječi šutnji pripada mjesto poslije čitanja ili homilije kako bi vjernici razmatrali o onome što su čuli. Euharistijska služba predviđa šutnju poslije pričesti za hvaljenje i zahvaljivanje Bogu u srcu.

Ovaj dokument preporuča i šutnju prije slavlja kao oblik pripreve. Ta bi se šutnja trebala vršiti u crkvi, sakristiji i prostoru oko crkve kako bi se vjernici raspoložili za slavlje svetih otajstava.¹²

Red mise Rimskog misala trećega tipskog izdanja u svojim rubrikama govori o obdržavanju šutnje unutar slavlja. Šutnja se, međutim, ne spominje na svim mjestima kao u Općoj uredbi. Red mise ukazuje na vršenje šutnje kod pokajničkog čina, nakon poziva na molitvu, prije zborne molitve te poslije pričesti, odnosno, ako šutnje nije bilo poslije pričesti, nakon poziva na molitvu prije popričesne molitve. Rubrike ne govore o šutnji kao pripravi za slavlje te o šutnji koja bi trebala biti sastavni dio liturgije riječi.

¹¹ Usp. *Opća uredba Rimskoga misala*, 45. (dalje: OURM); nav. prema: *Opća uredba. Iz trećega tipskog izdanja*, Zagreb, 2004.

¹² Usp. OURM 45.

3.2.2. Šutnja kao čin i djelovanje – izraz *participatio actuosa*

Drugi vatikanski koncil u Konstituciji o svetoj liturgiji „Sacrosanctum concillium“ liturgiju ističe kao izvor (*fons*) i vrhunac (*culmen*) svega kršćanskoga života¹³ po kojoj se „vrši djelo našega otkupljenja“.¹⁴ Liturgija je slavlje od kojega Crkva živi, na kojem se napaja i hrani. Crkva ne iscrpljuje svoje poslanje u liturgiji, no ipak, ona je središte kojemu je usmjerenja čitava djelatnost Crkve. Smjernice za postkoncilsku liturgijsku obnovu žele naglasiti da je liturgija slavlje Crkve, Kristova mističnoga Tijela, zajednice Kristovih učenika, u kojoj se posadašnjuje događaj Kristovog spasenjskog djela. Liturgija kao Božji zahvat u njegovu narodu promatra se kao jedna teandrička cjelina u kojoj se ostvaruje posvećenje Crkve kao Božje djelo nad čovjekom (katabatička dimenzija) i iskazivanje hvale Bogu kao čin ljudske zajednice spašenih (anabatička dimenzija). Liturgijsko slavlje je dijaloško događanje između Boga i čovjeka, odnosno Krista i njegove zaručnice Crkve. U liturgiji Crkve uvijek se na nov način uzbljuje Kristovo darivanje za spasenje čovjeka. Njegov spasenjski čin, u kojem se čitav predao u smrt, liturgijom postaje ne sjećanje na povijesni događaj, već aktualizacija tog darivanja Crkvi koja slavi spomen-čin te iste njegove proslave u mucima, smrti i uskrsnuću.

Budući da se u svojem otkupiteljskom djelu sav Krist daruje čovječanstvu, Crkva je pozvana čitava učiti u slavlje Kristova otajstva. „Liturgija tvori Crkvu, ona je ostvarenje Crkve, otajstvena stvarnost po kojoj se Crkva ostvaruje kao zajednica spasenja.“¹⁵ Važno je istaknuti da liturgija ne spada na čine koje vrši samo svećenik, nego, budući da je slavlje Crkve, sastavni dijelovi liturgije su čini koje vrši zajednica. Stoga Koncil kao dogmatski princip liturgijskih slavlja ističe *participatio plena et actuosa*, puno i djelatno sudjelovanj[e] svega naroda Božjeg u liturgiji Crkve.¹⁶ Bez

¹³ Usp. SC 10.

¹⁴ Usp. SC 2.

¹⁵ A. CRNČEVIĆ, Liturgijska obnova u smjeru poslijesaborskih smjernica, u: *Bogoslovska smotra*, 75 (2005.) 3, 753.

¹⁶ A. CRNČEVIĆ, Liturgijska obnova u smjeru poslijesaborskih smjernica, 753.

uronjenosti zajednice u slavlje, bez njezinog djelatnog udioništva, ne možemo govoriti o liturgijskom slavlju i zajedništvu. Djelatno udioništvo u liturgiji omogućuje svakome „da što većim i dubljim sudjelovanjem čitavoga svojega bića u liturgijskom slavlju više dadne i više primi“.¹⁷

Postavlja se pitanje kako ispravno shvatiti djelatno udioništvo okupljene zajednice i pojedinog vjernika u liturgijskom slavlju, možemo li u okviru toga govoriti o različitim službama u slavlju, to jest, smatra li se pod tim pojmom aktivni vjernički doprinos u svetom činu. Pojam *participatio* dolazi od riječi *pars* što znači *dio* i *capire* što znači *uzeti*, prema tome, *participatio* se treba shvatiti kao *udioništvo*, ono u čemu imamo *udio*, iz čega uzimamo *dio*.¹⁸ Liturgija je slavlje koje nam nudi udioništvo u Kristovom otajstvu. U tom slavlju Bog se daruje čovjeku sa željom da čovjek ima udio u njegovoj besmrtnosti. Kristovo otajstvo, koje se u slavlju daruje čovjeku, jest *actuosum*, ostvareno, događajno, zbiljsko, djelatno. Naši ljudski čini u liturgiji su sredstva kojima se želimo poslužiti da bismo imali dijela u tom događajnom otajstvu. Stoga, *participatio actiosa* ne govori o našim nastojanjima u liturgiji, nego naši su čini odgovor na otajstvo koje se događa i koje nam se otvara kako bismo u njemu mogli imati udjela, da bismo mogli zajedništvozati s Bogom. Udioništvo u Kristovu otajstvu zajednica postiže obrednom formom, izvanjskim činima. Obredom se posadašnjuje događaj spasenja, „ovdje i sada“, u liturgijskome slavlju. Prema tome, svaka molitva i pjesma, gesta i stav tijela naše su ulaženje u otajstvenu događajnost Isusa Krista. S našim činima, po našim gestama i riječima Bog vrši na nama djelo svoga otkupljenja. Takvim sudjelovanjem u euharistijskom slavlju okupljeni Božji narod raste na putu svetosti.¹⁹

Liturgijska dinamika zahtijeva od vjernika da sebe unesu u slavljeničko događanje. Od svakoga se traži aktivnost, pokrenutost, otvorenost i uživ-

¹⁷ M. KIRIGIN, *Konstitucija o svetoj liturgiji Sacrosanctum concillium*, Zagreb, 1985., 144.

¹⁸ D. VOLAREVIĆ, *Participatio* u bogoslužju: slavlja putujuće Crkve, u: *Služba Božja*, 56 (2016.) 1, 42-43.

¹⁹ Usp. *OURM* 5.

ljenost u slavlje. Izgovaranje molitava, pjevanje pjesama, odgovaranje na poklike i pozive predslavitelja, stav tijela i geste rukama pokazuju vjernikovu želju za sudjelovanjem na euharistijskom sastanku. Još više od toga, svaka gesta i riječ ostaju na razini ritualizma ako vjernik svoje srce potpuno ne unese u liturgijsko zajedništvo. Upravo nutarnjim poklonstvom Bogu u duhu i istini (usp. *Iv 4, 23*) svaka gesta, pokret, stav i riječ dobivaju svoj smisao, značenje i težinu. Gesta i riječ znak su vjere, čovjekovog odgovora na objavu, koja se živi i slavi u liturgiji. „Djelatno sudjelovanje, koje je nakon Koncila tako sretno povećano, ne sastoji se toliko u izvanjskoj djelatnosti, nego prvenstveno u unutarnjem, duhovnom, živom i plodonosnom sudjelovanju u vazmenom otajstvu Isusa Krista.“²⁰ Stoga, svaki formalistički pristup liturgiji, koji pretjeruje u „ispravnosti“ gesta i načina slavljenja ili pak spiritualistički pristup, koji radikalno ističe čovjekovu nutrinu i duhovni aspekt slavlja, onemogućuju da se liturgija slavi u svojoj punini.

Netko bi površno mogao reći da šutnja i liturgija nemaju ništa zajedničkoga, da se šutnja može dogoditi u liturgiji ako netko od služitelja ne zna što bi trebao učiniti u određenom trenutku, ako nastane neka pomutnja, neka stanka ili pak prazan hod. Šutnja se u tom pogledu vidi kao smetajući višak koji treba odstraniti iz slavlja. Potrebno je isticati da ona nije ni negacija govora, ni čovjekova pasivnost, ni odustajanje od djelovanja, ni nešto usputno. Naprotiv: promatramo je kao čovjekovu sposobnost i posebnost, kao povlasticu upravo ljudskoga bića. Tko može govoriti, taj može i šutjeti. Tko ima sposobnost stvaranja riječi, taj je sposoban i „činiti“ šutnju. Prava šutnja nije „negativno ponašanje“ koje bi se zadržavalo na izvanjskoj odsutnosti izgovorenih riječi. Štoviše, ona je aktivno ponašanje i djelovanje.²¹ Kao što je govor način čovjekova djelovanja i izražavanja, tako je i šutnja čin, djelovanje, odnosno aktivnost. Ne smijemo šutnju smatrati oblikom čovjekova neaktivnog i negativnog ponašanja, posljedicu

²⁰ HRVATSKI BISKUPI, *Liturgija i život Crkve*, Zagreb, 1983., br. 8. (dalje: LŽC)

²¹ Usp. A. DOMAZET, *Život u dijalogu s Bogom*, Zagreb, 2009., 113.

negovorenja, nezaokupljenosti nekim ili nečim. Šutnja ima dimenziju pozitivne aktivnosti jer nju čovjek čini, odnosno, ne prepušta je slučajnosti. Šutnja je čovjekov čin, čin koji odiše snagom čovjekova bića, koji treperi od života, koji čuva njegovu pravu životnu puninu i snagu, koji pohranjuje čovjekovu nutarnju živahnost.²² Šutnja je djelovanje dinamičnosti čovjekovog unutarjnega života i skladnosti njegovih životnih snaga. Izvanjska mirnoća čina šutnje prekrivena je zavjesom skrivenosti koja nas sprečava da je jednostavno zapazimo, ali nas ne lišava iskustva njezine dinamične stvarnosti.

Čovjekov stav negovorenja samo je izvanjski izraz nutarnjeg čina šutnje. Izvanjska gesta govori o onome što se zbiva u čovjeku i pridružuje se tim unutrašnjim činima čovjekovih snaga. Kao svaki ljudski čin, šutnja ima motiv, ona ima svoj „zašto“. Čovjek, koji čini šutnju, čini je s razlogom. Ona ima svoj uzrok koji pokreće šutljivo djelovanje. Šutnja je čin koji treba čovjekovu svijest. Ona usmjeruje tu svijest prema jednom cilju. Prava šutnja nije beznačajna zatvorenost čovjekovih usta i prekinutost izgovaranja riječi, ona traži snagu čovjekove svijesti da u taj čin bude unesen čitav čovjek.

Šutnja je najtiši čovjekov čin jer stvara spokoj u kojemu se može zapaziti Božja prisutnost.²³ Današnji svijet maknuo je Boga na margine, a možda ga je izbacio i s margina. Stoga se Boga ne može zapaziti kada galama svijeta opterećuje naše živote. Bog nam je manje iskusiv kada buka grijeha napada nutrinu naših srca. Potrebno je da ušuti naše biće, da bi naš čin mogao prepoznati Božje činjenje u nama, kraj nas i među nama, da bi Bog svoje činjenje ostvario po nama.

Liturgijsko događanje razumijevamo kao bogoljudsko činjenje. Božja inicijativa silaženja čovjeku i čovjekov odgovor uzdizanja Bogu dva su nerazdruživa dinamizma koji su nosili objaviteljski dijalog između Boga i čovjeka, a danas su u liturgiji Crkve princip obraćanja Boga čovjeku i čo-

²² Usp. A. DOMAZET, *Život u dijalogu s Bogom*, 114.

²³ Usp. *Isto*.

vjekova uzvraćanja Bogu. Svaki naš čin u liturgiji govori Bogu, i svaki taj čin potreban je šutnje jer ona je čin i pretpostavka svakog svetog čina.²⁴ Šutnja je utjelovljeno djelovanje.²⁵ Ona nije puko ozračje religijskog ili liturgijskog čina ili atmosfera obrednog događanja: ona jest čin. Tišina može postati, u pozitivnom smislu, ozračje stvoreno šutnjom, ili, u negativnom, paravan za vlastite devocionalističke pobožne vježbe, ali tišina je posljedica činjenja šutnje. Šutnja je čin, kojim zajednica ulazi u otajstvo Božje blizine, a ujedno prepoznaje Boga koji joj šutljivo prilazi. Činiti šutnju znači prihvatiti Božje djelovanje nad sobom, prepoznati da naši vlastiti čini ne mogu obuhvatiti Božju djelotvornost u svijetu i njegovu zauzetost za nas. Tišina tijekom svetog činjenja, ne smije biti samo izvanjska.²⁶ Tišina, hranjena šutnjom, mora biti odjek nutrine svakoga tko ulazi u slavlje. Takva nas šutnja i tišina osposobljavaju da Bogu u liturgiji kažemo „Da!“, da mu dopustimo djelovanje u nama i ostvarenje njegovog spasenjskog nauma koji ima s nama.

U povijesno-spasenjskom hodu Boga s čovjekom Božja šutnja kazivala je njegovu djelatnu prisutnost, njegovu otvorenost za čovjeka, usprkos tome što je čovjek takvu blizinu doživljavao kao njegovu odsutnost. Bog je uvijek bio uz čovjeka i ostao mu vjeran. Čovjek je prepoznao da Božja šutnja, otkrivenje njegove otajstvene prisutnosti, očekuje ljudski odgovor. Stoga, čovjek bira šutnju pred njegovim neizrecivim otajstvom. On, čineći šutnju, prihvaća Božju prisutnost i daje Bogu prostor te prihvaća njegovu slobodu.²⁷ Prepoznaje da se svojom šutnjom treba pokloniti Bogu i dopustiti mu da Božja šutnja nadglasa njegovu kako bi ga mogao čuti i poslušati. Čin šutnje je čin vjere. Šutljiva vjera, koja se očituje u liturgijskom zajedništvu, odgovor je Bogu na njegovo sebedarivanje.

Svako aktivno činjenje u liturgiji podrazumijeva „biti tu prisutan“ - ne biti samo fizički prisutan, nego čitavim bićem. Šutnja je upravo ta koja, da

²⁴ Usp. A. DOMAZET, *Život u dijalogu s Bogom*, 118.

²⁵ Usp. W. JEANROND, *Ljubav i šutnja*, u: *Concilium*, 51 (2015.) 5, 20.

²⁶ Usp. R. GUARDINI, *Razmatranja o svetoj misi*, Split, 2008, 15.

²⁷ Usp. A. DOMAZET, *Život u dijalogu s Bogom*, 119.

bi bila čin i da bi bila to što jest, mora biti aktivan čin koji čovjekov duh ne odvodi od konkretnog mjesta i vremena, nego ga usmjerava na onoga koji se događa ovdje i sada. Šutnja koja je potrebna slavlju ne vodi pojedinca u privatnost, intimnost i zatvorenost od drugih. Liturgija ne treba takvu šutnju koja bi težila smiraju i pasivnosti, nego šutnju koja je čin čitavog čovjeka, koja se otvara životu i Božjem djelu.²⁸ Ona je, stoga, oblik djelatnog sudjelovanja, štoviše, ona je preduvjet svakog djelatnog udioništva.²⁹ Kao što smo već na određeni način spomenuli, „nije nam, zacijelo, cilj u liturgiji nešto činiti, nego prvenstveno dopustiti da se nad nama čini i događa djelo spasenja“.³⁰ Šutnja je put iskustva djelatnog Boga u liturgiji. Otajstvo koje nam liturgijsko iskustvo nudi ne može biti zamjetljivo bez šutnje. Šutnja je govor koji nadvisuje riječi, bilo da šutimo mi ili da se sâm Bog služi šutnjom. Stoga je djelatna, aktivna šutnja potrebna svakom slavlju u kojem okupljena zajednica ne šuti, nego čini, vrši šutnju, kao i druge liturgijske čine.³¹

Govoreći o liturgiji, redovito ističemo o Božjem spasenjskom događaju koji se posadašnjuje po činima i molitvama, ali kao da nam iskustvo Boga izmiče. Naglasak na aktivnom sudjelovanju vjernika u liturgiji doveo je do zaborava šutnje te umnažanja riječi i gesta koje ne razumijemo.³² Opravdana je čovjekova težnja za iskustvom Boga, no postavlja se pitanje može li svaki čovjekov pokušaj za tim biti opravdan. Snažna želja za tim nerijetko oblikuje našu praksu koja dovodi do suprotnog učinka, pa liturgija može postati prostor za privatne pobožnosti i duhovnosti koje su u sukobu s naravi i dostojanstvom liturgije. Traganje za Bogom pomalo je zanemarilo šutnju i ostavlja joj se sve manje prostora u liturgiji. Šutnja se ne promatra kao sastavni dio obreda, kao jedan čin u obredu, nego kao opterećenje, smetnja i osiromašenje liturgije. Šutnja koja nosi liturgiju usklađuje se s

²⁸ A. CRNČEVIĆ – I. ŠAŠKO, *Na vrelu liturgije*, Zagreb, 2009., 31.

²⁹ Usp. I. ŠAŠKO, *Per signa sensibilia*, 32.

³⁰ A. CRNČEVIĆ – I. ŠAŠKO, *Na vrelu liturgije*, 29.

³¹ Usp. *Isto*, 29.

³² Usp. R. RAMOS, Šutnja: sveto mjesto slušanja, u: *Concillium*, 51 (2015.) 5, 113.

drugim obrednim činima, ona prati tijek slavlja i ne ometa disanje liturgijskog zajedništva. Ona se ne smije pretvoriti u prestanak slavlja, nego se mora oblikovati u mjesto i vrijeme iskustva otajstvene zbilje. Čin šutnje bit će oblikovan samim iskustvom otajstvenoga u šutljivim činima liturgijskog slavlja. Liturgija će sama za sebe govoriti i usmjeriti šutnju.³³ Usudujem se reći da je šutnja pokazatelj razumijevanja samog liturgijskog slavlja. Pa i onda kada govorim, iz mene progovara šutnja. I kada u liturgiji šutim, šutnjom govorim. To je vlastitost liturgije koja je sveti čin spasenskoga odnosa Crkve i Krista. Tko prepoznaje šutnju kao element liturgije, zasigurno će znati slaviti po načelu djelatnog udioništva. Pogrešno shvaćanje liturgijskih čina, pa i same šutnje, osiromašuje slavlje i ograničava nas na gole riječi i geste. Šutnja je čin koji se u našim slavljinama prečesto previđa, izostavlja i žrtvuje upravo u ime iste *participatio actiosa*, a zapravo ona je put za profinjeno ostvarenje pravog udioništva i živog zajedništva s Bogom. Šutnja je mjera, indikator upravo pravog sudjelovanja zajednice vjernika u liturgiji.³⁴ Naučimo li šutjeti u liturgiji, naučit ćemo i slaviti.

3.2.3. Šutnja kao čin zajednice i dio obrednoga slavlja

Od samih početaka povijesti spasenja možemo prepoznati da je u Božjem naumu čovjek nije zamišljen kao osamljeni pojedinac, nego kao živi član neke zajednice. Kad je Bog stvorio čovjeka, uvidio je da čovjek ne može živjeti sam te da treba pomoć i društvo, upravo kao što je on (usp. *Post 2, 18*). Ulazeći u život pojedinaca i stvarajući poseban odnos s njima, uvijek nalazimo Božju želju da po njima bude prisutan u određenoj zajednici. Njegovo djelo, koje se događa za određenu zajednicu, biva ostvareno po tim izabranim ljudima. Bog je po Noi spasio njegovu obitelj i iskorijenio grijeh koji je harao zemljom, Abrahama je izabrao da bude praotac i začetnik naroda koji će posebno biti Bogu mio, po Josipu egipatskom dvanaest Jakovljevih plemena biva spašeno od gladi, dok je Mojsije u Božje

³³ Usp. A. CRNČEVIĆ – I. ŠAŠKO, *Na vrelu liturgije*, 32.

³⁴ Usp. F. ANTONELLI – R. FALSINI, *Comento alla costituzione liturgica*, Milano – Roma, ³1965., 222.

ime vodio narod i izveo ga iz egipatskog ropstva. U punini vremena Bog šalje svoga Sina u svijet da dovrši djelo spasenja te stvori novi narod u kojem će On sam prebivati do konca svijeta i privesti taj narod u vječnost. Božji naum pokazuje kako svoja čudesna djela ne čini pojedincu, nego se njegov spasonosni naum ostvaruje u zajednici okupljenoj oko njega. Danas Crkva kao zajednica Kristovih vjernika, kao zajednica vjere, nade i ljubavi, zajednica Božjeg naroda kroči prema dovršenju svijeta i svojem spasonosnom cilju. Crkva se hrani na vrelu liturgije i potpomognuta tom hranom hrabro ide ususret Kristu Spasitelju. Liturgija je slavlje Crkve kao zajednice, ne pojedine osobe, primjerice svećenika, ne određene skupine, nego cijele zajednice krštenika. Liturgija i Crkva jedna su drugoj povjerenice. Liturgija živi u Crkvi, a Crkva živi od liturgije. Sama riječ liturgija dolazi od grčkih riječi λαος što znači narod te εργον što znači čin, djelo; dakle liturgija je djelo naroda, djelo zajednice, zajedničko odnosno komunitarno djelo i djelo u korist zajednice. Liturgija nije povlastica pojedinca, privatna pobožnost ili osobna duhovna vježba. Ona je slavlje zajednice koja se povjerava Božjoj spasiteljskoj snazi te živi od okupljenih u Kristovo ime. U Redu mise prema Misalu Pavla VI. stoji rubrika koja kaže da svećenik, započinjući misu, pristupa k oltaru kad se zajednica okupi.³⁵ Subjekt slavlja Kristova otajstva je zajednica, a ne pojedinac. Upravo se u zajednici događa dar spasenja, dok se s druge strane zajedništvo okupljenih oko Krista rađa u liturgijskom slavlju i neprestano obnavlja pritjelovljenje vjernika Kristu i Crkvi.

Nameće se pitanje može li šutnja biti važna za neku zajednicu ili skupinu ljudi, štoviše, može li naći mjesto u liturgijskom zajedništvu Kristove Crkve. Istinska šutnja, koja u svojoj dinamici prodire u dubine čovjekova bića, ne može odvesti čovjeka od drugoga i drugačijega. Šutnja naizgled odvaja pojedinca od čovjeka pokraj njega, od skupine ljudi koja ga okružuje ili društva u kojemu živi, ali zapravo ona je način otvaranja drugome.

³⁵ Usp. *Rimski misal. Treće hrvatsko izdanje dopunjeno i ponovljeno prema drugom tipskom izdanju*, Zagreb, 2000., 329.

Šutnja je put samoće koji čovjeka osposobljava da bude svoj, da bude čovjek u susretu s drugim i drukčijim. Kad bi šutnja zatvarala čovjeka i ostavljala ga u zamku samoće, onda ne bismo mogli govoriti o njezinoj živahnosti, dinamičnosti i životnosti. Takva bi šutnja vodila u nijemost, zatvorenost, individualnost, odijeljenost, pa i u sebičnost, egoizam... Šutnja je most u susretanju s drugima. Ne samo da čovjek može šutnjom izreći svoje osjećaje, misli i zapažanja, štoviše, čovjek okupan trenucima šutnje upoznaje sebe i uočava usmjerenost na drugoga kao svoju bitnost. Ona nam otkriva dubinu i ljepotu ljudskoga bića koje izaziva poštovanje, divljenje i klanjanje njegovom Stvoritelju. Šutnja u samoći put je do drugoga, štoviše ona je prelazak preko prepreka koje nas sputavaju u zajedništvu s drugima. Pomoću nje čovjek je sposoban slušati, suosjećati i supatiti. Čini se da je današnjem svijetu neobično činiti šutnju udvoje ili u skupini ljudi, pa u takvom društvu nastaje muk jer se ne pronalazi zajednička tema za razgovor ili ne postoji volja da se uspostavi dijalog i osjećaj zajedništva. Svjesna i voljna šutnja udvoje ili u skupini, ipak, itekako može biti noseća i obogaćujuća. Biti radostan što sam s drugim(a) ne mora biti pokazano mnoštvom riječi. Tu nastupa šutnja kojom se stvara osjećaj istinskog zajedništva. Čovjek, koji je sposoban za šutnju, prepoznat će neugodnost trenutaka u kojima se ne zna što reći, a, s druge strane, uživati će u milini tišine koja odzvanja u zajedničkom „biti“.

Kolika je moć šutnje ne samo da pokazuje snagu zajedništva među ljudima, nego može graditi istinsko zajedništvo jedne zajednice. Kada bismo pitali sociologe je li veća socijalna interakcija među onim ljudima koji su na rock-koncertu ili među onima koji su na koncertu klasične glazbe, dobili bi ste zanimljiv odgovor. Moglo bi se brzopleto zaključiti da se jača interakcija ostvaruje među ljudima na rock-koncertu budući da se velika skupina ljudi nalazi u vrlo dinamičnoj atmosferi, zajedno pjeva, skače, pleše, razgovara. No, zacijelo je veća socijalna reakcija među publikom na koncertu klasične glazbe. Postavlja se pitanje zašto je tomu tako. Naime, publika koja sjedi na takvom koncertu, koja šuti i sluša, koja prati i uživa u glazbi ima veći stupanj povezanosti zbog istog obrasca ponašanja. S dru-

ge strane, publika na rock-koncertu jest naizgled u dinamičnijem pokretu, međutim tamo se mogu naći različiti obrasci ponašanja u manjim skupinama ljudi koji ne postižu snažnu povezanost među pojedincima. Kad bi se čuo pucanj u koncertnoj dvorani, svi bi istovremeno reagirali na način da se zaštite, dok oko gradske pozornice neki ne bi primijetili da se išta dogodilo. U ovom primjeru možemo vidjeti kako je šutnja jako vezivno sredstvo u jednoj zajednici. Zajednica, kao skupina ljudi, ne smije gledati na šutnju kao na ogradu među svojim članovima, već je iskoristiti kao vrata koja povezuju različite i drugačije. Čovjek šutnje ne znači ujedno i šutljiv čovjek.³⁶ Tako i zajednica šutnje nije ujedno šutljiva zajednica. Zajednica, koja se hrani šutnjom i gradi njezinom snagom, zajednica je koja je u sebi životna. Sve što dolazi od neke zajednice pokazatelj je njezine osobitosti, kulture, života i duha. Tako je i sama šutnja pokazatelj, ne samo sposobnosti zajednice i pojedinaca za šutnju, nego i njezine spremnosti slušanja, traženja, promišljanja, dijaloga i istinskog življenja. Šutljiva zajednica je ona koja stalno šuti ili šuti bez razloga. Takva ne prepoznaje obogaćujuće trenutke prekinutosti govora i djelovanja. Zajednica šutnje prepoznaje vrijeme govorenja i vrijeme šutnje te u dinamici izmjene tih trenutaka raste, izgrađuje se i oblikuje.

U životnome hodu Crkve, zajednice Kristovih otkupljenika, šutnja se prepoznaje kao nezaobilazan moment zajedništva te otkriva ključ i nositelja zajedništva. Crkva je zajednica Isusa Krista, sabrana snagom Duha Svetoga u hodu prema okrilju vječnog Oca. Isus, koji je za zemaljskog života okupljao oko sebe učenike, kao proslavljeni Krist šalje svoga Duha koji zajednicu okupljenu u Kristovo ime sabire, ujedinjuje, nadahnjuje i čini ju živom. Grčka riječ *κοινωνία* važan je pojam koji opisuje bit Crkve. Ona upućuje na zajedničko vlasništvo, rad i vrednote.³⁷ Crkva je zajedništvo duhovnih dobara i rada na Gospodnjoj njivi, a iznad svih njezinih vrednota jest živi Bog koji u njoj i po njoj prebiva u svijetu. Životnost Kristove

³⁶ Usp. J. KODŽOMAN, Govor tišine, u: *Počeci*, 2 (1997.) 2, 30.

³⁷ Usp. J. RATZINGER, *Zajedništvo u Crkvi*, Split, 2006., 65-72.

zajednice ima vertikalnu i horizontalnu dimenziju koje su nerazdruživo povezane – zajedništvo s Bogom i zajedništvo među ljudima.³⁸ Crkva nije zajednica koja se stvara tek snažnijim i kvalitetnijim ljudskim odnosima ili pak na temelju nekoga socijalno-humanitarnog programa. Crkva nije zajednica u kojoj samo pojedinac stvara svoje intimne veze s Bogom. Crkva je zajednica i kojoj Bog daje život, u kojoj on živi, s kojim sabrani narod zajedno hodi i kojega okupljeni puk jednodušno slavi. Liturgija je mjesto ostvarenja takve Božje zajednice, koja je okupljena od Boga, koja prihvaća konopce Božje ljubavi i njima ostvaruje zajedništvo među svojim članovima. Ta liturgijska zajednica, koja živi od Božjeg samodarivanja, zajednica je koja traži, osluškuje, nalazi i prima. Upravo je Crkva zajednica šutnje koja se na vjetrometini svijeta povlači u Božju blizinu, otvara uši srca i šuteći osluškuje njegove poticaje te biva zamilovana njegovom prisutnošću.

Šutnja, kao vlastitost zajednice Kristovih učenika, ključan je moment za njezin život. Ona je zajednička vrednota, zajednički rad ili čin, zajedničko vlasništvo Crkve koja slavi. U liturgijskome zajedništvu ona je znak da je čovjek spreman ustuknuti pred Bogom, dati njemu svoje vrijeme i prostor, prepustiti mu da vodi zajedničko okupljanje. Šutnja u liturgiji izgrađuje Crkvu. Budući da su uz šutnju vezane slušanje i sabranost, ona je zajednički čin vjere kojim se Bogu iskazuje otvorenost srca za slušanje i usmjerenost svih misli i snaga na njega. Gdje je prisutna šutnja slušanja, tamo se gradi osjećaj pripadnosti onomu koga se sluša.³⁹ Slušanje Boga znak je naše pripadnosti njemu. U liturgiji zajednica po šutnji Bogu povjера sve svoje snage, moći, volju, osjećaje da bi, preobražena Božjim zahvatom bila obnovljena za pravi život djece Božje. Šutnjom se pokazuje čežnja zajednice za Bogom u kojoj šutnja nije nijekanje čežnje, već njezino ispunjenje. Stoga, šutnja postaje jezik ljubavi čovjeka prema Bogu i Boga prema čovjeku.⁴⁰ Nije mala stvar biti zajedno u tišini s onim kojega

³⁸ Usp. J. RATZINGER, *Zajedništvo u Crkvi*, 73.

³⁹ Usp. A. VUČKOVIĆ, *Dimenzija slušanja u M. Heideggera*, Zagreb, 1993., 99.

⁴⁰ Usp. W. JEANROND, *Ljubav i šutnja*, 20.

se ljubi i dopustiti mu da nas zahvati svojom otajstvenom blizinom.⁴¹ „Naime, šutnja među osobama koje se savršeno poznaju i ljube jest potvrda njihova zajedništva. Kad bi među njima vladale samo riječi, time bi se potvrđivalo da među njima nema zajedništva. Stoga je vječna šutnja u Bogu, šutnja iz koje je proizašla vječna Riječ, zapravo izričaj najsavršenijeg zajedništva.“⁴²

Šutnja zajednice pred Bogom unosi zajednicu u šutnju s Bogom. U tom zajedničkom činu šutnje Boga i zajednice dolazi do međusobnog slušanja i uvažavanja i ostvaruje se jedinstvena povezanost Boga s čovjekom. Liturgijska šutnja vezivno je tkivo između Boga i zajednice, snaga koja povezuje zajednicu i koja čovjeka pojedinca sjedinjuje s Bogom. Današnji čovjek često ne primjećuje Božje stvaralačko i spasiteljsko djelo, ali upravo po šutnji koju čini zajedno s braćom i sestrama može prepoznati njegovu tihanu blizinu i prisutnost, djelatnost i pokrenutost. Šutnja je oblik zajedničke molitve. Kao što je u liturgiji važan zajednički govor, tako je važna i zajednička šutnja. Svaki ispravno shvaćen liturgijski život nezamisliv je bez zajednice, a proistječe iz šutnje. Upravo po zajedničkoj šutnji zajednica postoji pred Bogom.⁴³ Po svetoj šutnji zajednica stvara osjećaj uzajamnosti i po njoj stupa u sveti prostor. U takvoj šutnji oblikuje se zajednica koja nosi sveto slavlje, na kojoj se zbiva sveto događanje.⁴⁴ Šutnja je stvarnost koji razlikuje masu i gomilu ljudi od zajednice okupljenih.

„Šutnja u liturgiji nije ekstatično uranjanje u pojedinačno razmatranje. U liturgiji je šutnja oblik zajedništva, preludij slušanju, prihvaćanju, savezu...“⁴⁵ Ona je liturgijska krepost zajednice koja označava razumijevanje dinamike slavlja i uronjenost u sveto događanje. Ponekad će šutnja zajednice snažnije progovoriti od zajedničke gromoglasne pjesme. Današnji svijet, koji je zaglušen riječima, u Crkvi, koja čini šutnju u litur-

⁴¹ Usp. W. STINISSEN, *Molitva. Njezina ljepota i raskošnost*, Zagreb, 2012., 99.

⁴² I. RAGUŽ, *Šutnja – dokolica – molitva*, Zagreb, 2011., 41.

⁴³ Usp. A. DOMAZET, *Život u dijalogu s Bogom*, 118.

⁴⁴ Usp. R. GUARDINI, *Razmatranja o svetoj misi*, 17-18.

⁴⁵ I. ŠAŠKO, *Per signa sensibilia*, 31.

gijskom slavlju, prepoznaje Boga koji je onkraj svih naših riječi, koji po životu Crkve progovara suvremenom čovjeku i svijetu. Crkva šutnje čovjekov je put do Boga. „Istinska Crkva može izrasti samo iz šutnje.“⁴⁶ Prva zajednica Kristovih učenika šutljivo i bojažljivo se skriva u dvorani posljednje večere gdje na dan Pedesetnice nastupa djelovanje Duha Svetoga koji šutljivo rađa Crkvu, prati njezino djelovanje i daje snagu njezinom jedinstvu.

Razmišljajući o povezanosti čina šutnje i zajednice koja se okuplja na spomen-čin Kristova otkupiteljskog djela, misao nas vodi korak dalje te dolazimo do pitanja kako šutnju smjestiti u kontekst slavlja. Kada poimamo slavlje putem prizme svjetovnih značenja, onda ćemo slavlje definirati kao „svečanost upriličen[u] prilikom kakva blagdana, obljetnice, velikoga uspjeha i sretnoga događaja“⁴⁷. Takav pogled na slavlje podrazumijeva našu zauzetost u organizaciji i neki događaj kojeg se sjećamo i koji je povod određenom slavlju. S druge strane, „u širokom spektru slavlja, kakav poznaje današnja kultura, spektakl i zabava čine se glavnim odrednicama slavljenja. Naime, radi se o događajima spontanoga ili organiziranoga karaktera, koji obećavaju preobražaj iskustva u sklopu virtualnoga ili stvarnoga zajedništva.“⁴⁸ Svjetovna slavlja sve veću pažnju posvećuju spektakularnosti oblikovanja slavlja i površnosti sudjelovanja u slavlju. Današnja slavlja sve više ostaju bez povoda i sjećanja, a uz njih se veže nerijetko medijska promocija. Ovakva slavlja u sebi nose određene efekte koji na margine zaborava guraju ozbiljnost i težinu svakodnevice. Zabava ima ulogu maknuti pojedinca od surove stvarnosti i „osloboditi“ ga od misli na probleme, dužnosti i obveze. U slavlju se traže razonoda, ugoda i razbibri-ga, a sve to dovodi do hedonizma i ispraznosti.⁴⁹ „U tom smislu, *slaviti* ponajčešće znači *isprazno djelovati*.“⁵⁰

⁴⁶ A. CRNČEVIĆ – I. ŠAŠKO, *Na vrelu liturgije*, 40.

⁴⁷ Slavlje, u: *Rječnik hrvatskoga jezika*, Zagreb, 2003., 1141.

⁴⁸ I. ŽIŽIĆ, *Plemenita jednostavnost*, Zagreb, 2011., 28.

⁴⁹ Usp. *Isto*, 28-29.

⁵⁰ *Isto*, 29.

Svako slavlje podrazumijeva drugoga, odnosno druge, to jest zajednicu koja se okuplja s određenim ciljem ili koja je ujedinjena nekim događajem. Slavlje kao takvo je relacijsko, odnosno, jer se događa među ljudima, pa u takvom slavlju dolazi do svijesti o pripadnosti, sudioništvu, odnosima, događaju i, na kraju, o razlogu slavlja. Slavlja nude iskustvo zajedništva, objedinjuju ljude u njihovom susretu, učvršćuju njihove odnose i stvaraju nove povezanosti među njima. Razlog slavlja postaje sadašnjost slavlja. Razlog više nije nešto izvan slavlja, nego živi u slavlju i po slavlju. Stoga, slaviti s drugima znači obredno djelovati.⁵¹ Kršćansko slavlje jest upravo takvo, u kojemu razlog slavlja ne ostaje izvan zajednice koja se okuplja na slavljenje, nego postaje dijelom zajednice, dijelom slavlja, štoviše temelj i motiv slavljenja. Kristovo djelo spasenja koje slavimo u liturgiji postaje dio naše sadašnje stvarnosti i čini nas dionicima toga spasonosnog događanja. Takvo slavlje ne odnosi nas daleko od naših života, nego preobražava i uzdiže našu svakodnevicu. U kršćanskom shvaćanju slavlje ne smijemo svesti na naše činjenje jer „slavlje stoga nije jednosmjernan odnos vjernika prema onomu što je vrijedno slavljenja; ono što je slavljeno, otajstvo spasenja, preobražava slavitelje“⁵². Slaviti, prema tome, znači biti zahvaćen Božjom slavom, dopustiti da Bog na nama ostvaruje djelo spasenja, biti unesen u otajstvo Božje prisutnosti. Zato slaviti Boga nosi uvijek udioništvo u Bogu, u njegovoj slavi, u njemu samome. Liturgija je, dakle, najintimnije zajedništvo s Bogom – sve do potpunoga objavljenja njegove Slave, kad ćemo ga gledati licem u lice.⁵³

Šutnja, kojoj želimo naći mjesto u slavlju, nikako neće zaživjeti u suvremenim postmodernim slavljima spektakla i zabave. Šutnja koju čovjek čini teško će biti izraz zabave. Današnji čovjek, koji, trčeći od zabave do zabave, želi pobjeći od svoje stvarnosti, neće uzeti šutnju kao izvor zabave. Naprotiv, riječi, zvukovi, buka, aktivizam, poduzetnost... samo su neki od putova kojima se bježi od šutnje susreta sa sobom i stvarnošću. Šutnja

⁵¹ Usp. *Isto*, 29.

⁵² A. CRNČEVIĆ – I. ŠAŠKO, *Na vrelu liturgije*, 11.

⁵³ *Isto*, 11.

nameće čovjeku iskren susret sa sobom i s drugima, ona daje vidjeti svakodnevicu zajedno s njezinim radostima i uspjesima, ali i teškoćama i brigama. Šutnja ne bježi od obveza, dužnosti i svakodnevnih poslova. Ona ukazuje na njihovu važnost, obvezatnost i zahtjevnost. Bijeg od šutnje može biti i bijeg od problema. Šutnja je zrcalo istine o nama samima, o našim odnosima i o našem cjelokupnom životu, bez obzira što će trenutci šutnje možda zadati bol zbog suočavanja s istinom. Čovjek u šutnji ne može površno živjeti svoj život. Šutnja čovjeku ne dozvoljava površnost, već ga unosi u dubinu svoje nutrine, u tajne njegovoga bića i daje mu širok pogled na svijet. Ona može biti spona u zajednici. Prava istinska živahna šutnja vezivno je tkivo pravog, a ne virtualnog zajedništva. Može se šutjeti s onim kojega se ljubi, poštuje i voli. Iz svega ovoga slijedi da današnja slavlja spektakla i zabave ne ostavljaju mjesta za šutnju jer su u suprotnosti s njezinom naravi i s njezinim dinamičnim ustrojem. Šutnja otvara čovjeka pravomu životu, a slavlja spektakla i zabave odvede čovjeka od istinskoga življenja i istine o životu.

Šutjeti u slavlju Kristova događaja spasenja ne znači samo činiti šutnju, nego biti unesen u njegovo djelo spasenja. Slaviti šutnjom znači biti zahvaćen šutnjom Božje slave. Božja slava (hebr. *kabôd*) u Starom zavjetu predstavlja Božju spasiteljsku nazočnost na zemlji.⁵⁴ Božja slava traži pojedinca i ulazi u njegovu egzistenciju. Ona obuzima čovjeka i usrećuje ga, ali i traži čovjekov pristanak.⁵⁵ Bog, koji se nemali broj puta u hodu poviješću spasenja očitovao šutnjom, u liturgijskom slavlju djeluje tom istom snagom kojom želi zahvatiti čovjeka i uvesti ga u radost svoje slave. Liturgijsko slavlje objedinjuje Božje i ljudske čine u toj dinamici slavljenja. „U slavlju se uči biti zajedno, ali uvijek u odnosu na sadržaj. Po svojoj naravi, slavlje traži prevladavanje sebičnosti, individualizma, zatvorenosti, radi solidarnosti s drugima i sa svijetom, postajući svjedočanstvo.“⁵⁶ Šutnja je put prevladavanja sebe. Ona nas najprije vraća k nama samima, ali nas uči

⁵⁴ Usp. B. LUJIĆ, *Starozavjetni proroci*, Zagreb, 2010., 143.

⁵⁵ Usp. A. SMITMANS, Slava, u: *Praktični biblijski leksikon*, Zagreb, 1997., 375.

⁵⁶ A. CRNČEVIĆ – I. ŠAŠKO, *Na vrelu liturgije*, 20.

usmjerenosti na Drugoga i druge. Šutnja u liturgijskome slavlju omogućuje slaviti zajedno s drugima, ona nadvladava naše privatne interese i usmjerenja te nas vodi zajedničkomu slavljeničkom činu. Prevladati sebe omogućuje Bogu da djeluje u nama. Šutnja, kojom se otvaramo Božjemu djelu, poklonstveni je čin pred otajstvom Božje šutnje koja izaziva divljenje, klicanje i klanjanje. Šutnja je znak prihvaćanja otajstvenog događaja koji slavimo. Život kršćanina koji ne sudjeluje u slavlju Kristova otajstva postaje necjelovit, djelomičan i površan, stoga i šutnja, kao važan dio toga slavlja, pripada onomu temeljnom „biti“ svakoga kršćanina.

Šutnja, koja nosi slušanje i poslušnost, znak je prihvaćanja vjere. Liturgija kao slavlje vjere potrebna je šutnje. Šutjeti u kršćanskom slavlju znači uroniti u otajstvo vjere, upoznati ga, napajati se njime i s njime ići u život. Šuteći u liturgijskom slavlju ne bježimo od svakodnevice, nego stvaramo istinsko zajedništvo, ulazimo u dubinu svoga bića i nastojimo ostvariti cjelovito udioništvo u slavlju. Šutnja nikad nije bezrazložna ili besadržajna, uvijek ima svoj cilj, svoj smisao i nakanu. Šuteći u liturgiji ne bježimo od svoje svakodnevice, njezine težine i ozbiljnosti, od njezinih briga i problema. Naprotiv, ona zahvaća svaki teret života i u zajedničkomu činu oni bivaju nošeni molitvom zajednice koja biva unesena u Božju slavu. Šutnja u slavlju daje osjetiti Božju blizinu, njegovu slavu, njegovu svetost i drugačijost, radost njegova spasenja i mir njegove prisutnosti.

3.2.4. *Šutnja kao simbol – obred koji uprisutnjuje otajstvo*

Današnjem čovjeku stvarnost obreda postaje sve više strana. Čini se da mu obred nije potreban. Postoje različita mišljenja o tome. Dok je za neke sudjelovanje u obredu zastarjelo, za druge je, pak, prelazak u ritualizam jer je unutarne raspoloženje, reći će, mnogo važnije od izvanjskog izričaja. Međutim, suvremena se kultura služi raznim obredima iako čovjek često toga nije svjestan. Na primjer, čin prisege predsjednika države zapravo je religijski obredni čin. U kršćanskom životu obred je neizostavna stvarnost koja vjernika uvodi u otajstvenu zbilju koja se sama daje iskusiti. „Obred je najvlastitija odrednica ljudskoga, ali je istom bitna odrednica svega ono-

ga što kršćanska liturgija jest.⁵⁷ Pogrešno je promatrati obred kao ritualnu formu kojom se želi oblikovati lijepa ceremonija ili liturgijska predstava, kojom se želi vratiti u prošlost ili činiti nešto magijsko. „Kršćanska liturgija nije oponašanje, ne svodi se na svetu predstavu, na jednostavnu vizualnu memoriju, već je ona simbolički izričaj i govor načinjen od znakova koji ne pokušavaju zaustaviti se na razini oka, već žele ispuniti srce, odvesti onkraj prema unutarnjem dijalogu s neizrecivim i beskrajnim Božjim otajstvom.“⁵⁸ Obred je glasnik, sredstvo, put Otajstvenoga; ne put do Otajstvenoga, nego put Otajstvenoga. Otajstvo postaje uprisutnjeno, dogođeno po obredu, to jest Otajstvo se služi obredom da postane naša zbilja, da nas zahvati svojom zbiljnošću. „Simboli (obredi) nisu naše činjenje ili stvaranje otajstva, nego samo put k darivanju Otajstva, put u susret Otajstvu, put u otvorenost Daru. On se daruje i onda kad oči našega duha ne umiju „vidjeti“ pa ni „osjetiti“ njegovu snagu.“⁵⁹ Naši obredni čini nemaju magijsku moć, nego simboličkom snagom obreda Otajstvo dolazi u naše „ovdje i sada“. Simbol je cjelina dviju nerazdvojivih strana - obreda i Otajstva. Stoga, liturgijski govor je simbolički govor. Simbol ima snagu dijaloga Boga i čovjeka; *per ritus et preces* događa se, ostvaruje, aktualizira *opus redemptionis*.⁶⁰ Simboličkom snagom Kristovo djelo spasenja je uzbiljeno obrednim riječima i gestama. Želi li se razumjeti liturgiju, potrebno je krenuti od njezine biti – Otajstva. Liturgija ne može apstrahirati od obreda jer je obredni put nerazdvojan od susreta s Otajstvom. Značenje i smisao liturgijskoga slavlja nećemo tražiti u obredu, nego u otajstvu. Kada se dođe do razumijevanja, ili iskustva Otajstva, oblikuje se obredna forma. Simbol, stoga, nema zadaću objasniti, govoriti ili tumačiti. Simbol ima snagu uvesti u otajstveno događanje, iskusiti otajstvo, učiniti nas dionicima tog istog Otajstva. On ima vlastitu, otajstvenu gramatiku i tako ga treba razumijevati. Smisao simbola ne nalazimo u značenju naravnog reda, nego tražimo

⁵⁷ I. ŽIŽIĆ, *Plemenita jednostavnost*, 58.

⁵⁸ I. ŠAŠKO, *Per signa sensibilia*, 39.

⁵⁹ A. CRNČEVIĆ – I. ŠAŠKO, *Na vrelu liturgije*, 67.

⁶⁰ Usp. A. CRNČEVIĆ, *Liturgijska obnova u smjeru poslijesaborskih smjernica*, 754.

putem značenja koja poprima tijekom povijesti spasenja. Njegovo značenje ne proizlazi iz onoga što mu je čovjek pridjenuo, nego iz Božjih spasopovijesnih djela. Prema tome, razumijevanje simbola odvojeno od otajstvenoga bilo bi besmisleno.⁶¹

Konstitucija o liturgiji „Sacrosanctum concillium“ Drugoga vaticanskog koncila toliko vrednuje šutnju da ju naziva svetom, a poslijekoncilnska obnova prepoznaje ju kao simbol. Kao što liturgijska riječ, mjesto, vrijeme, predmet i gesta pripadaju govoru liturgijskih simbola, tako i šutnja postaje dio simboličkog govora liturgije. Šutnja je gesta koju zajednica čini, obred koji ne nalazi smisao u samom sebi, nego otkriva otajstvenu Božju stvarnost koja čovjeku prilazi, zahvaća ga i na njemu ostvaruje dar spasenja. „Šutnja je konstitutivna [u slavlju], što znači da nema liturgijskoga, kršćanskoga slavlja bez dimenzije šutnje.“⁶² Po čemu možemo reći da je šutnja simbol, a ne znak koji ima dogovoreno informativno značenje? Upravo po otajstvu koje biva uprisutnjeno snagom te iste šutnje,⁶³ što znači da ona ne nalazi „svoje osmišljenje u obrednosti, nego u otkrivanju druge strane liturgijskoga lica, u otajstvu spasenja koje daje smisao sveukupnoj obrednosti“⁶⁴. Snaga šutnje nije u njezinoj intenzivnosti, trajanju ili učestalosti, nego u tome koliko ona komunicira otajstvo koje se slavi. Postavlja se pitanje koji je smisao šutnje u liturgiji, koje je njezino značenje, kako ona uzbiljuje Božje otajstvo. U prvome djelu našega promišljanja vidjeli smo kako šutnja u čovjekovoj svakodnevicu može značiti radost, žalost, tjeskobu, bol, strah, skrivanje, uživanje, prihvaćanje, odbijanje... No, liturgijski govor šutnje svoj smisao ne nalazi u naravnome redu stvaranja, nego u nadnaravnome redu, u Božjim otajstvenim zahvatima u povijesti spasenja. Stoga se vraćamo na drugi dio našeg promišljanja o šutnji.

Nezaobilazno je spomenuti teofaniju na Horebu, gdje se prorok Ilija, skrivajući se od svojih protivnika, susreće s Bogom, ne u potresu, vihoru

⁶¹ Usp. A. CRNČEVIĆ – I. ŠAŠKO, *Na vrelu liturgije*, 63-67.

⁶² *Isto*, 40.

⁶³ Usp. *Isto*, 63.

⁶⁴ *Isto*, 63.

ni ognju, nego u tihom glasu tišine. U tom događaju Božja je šutnja otkrivala otajstveno Božju prisustvo i blizinu. Bog je upravo u povijesti spasenja svojom neprimjetnom i šutljivom blizinom narodu pokazivao da je tu uz njega. Biblijski čovjek u susretu s Božjim otajstvom mnogo puta ostaje bez riječi jer teško odabire riječ pred Bogom koji se sâm objavljuje kao Riječ. Čovjekova šutnja pred Božjim otajstvom šutnja je čovjekova klanjanja Bogu. Ona je, također, njegova želja za osluškivanjem da čuje tihu šutnju Božje prisutnosti. Šutnja pred Bogom čin je vjere koji ispovijeda njegovu transcendentnost, besmrtnost, neponovljivost i otajstvenost. Takva šutnja u liturgiji, koja želi čuti šapat Božje šutnje, koja želi dopustiti da njegova šutnja nadglasa i našu šutnju i naše riječi, postaje šutnja u Bogu i šutnja s Bogom.⁶⁵ Obredna mirnoća tog simbola ne simbolizira statičnost i beživotnost, nego živahnost, dinamičnost i životnost otajstvenoga dara što nam se liturgijom daje. Stoga, šutnjom koju činimo, ne želimo postići svoj privatni mir, tražiti Boga u izgubljenoj osamljenosti, nego kao zajednica uroniti u otajstvo Boga koji daje dar spasenja i očituje svoju moć i slavu nad nama koji imamo udioništvo u slavlju. Valjalo bi istaknuti da šutnjom ne posvjećujemo Božju prisutnost, već je ona gramatikom simbola komunicira, odnosno aktualizira. Tim simbolom, ne samo da nam se daje iskusiti Božju blizinu i prisutnost po njegovoj šutnji, nego bivamo usmjereni i na druge simbole njegova otajstvena prisustva. Šutnjom kao simbolom govor nije zapriječen, nego nadiđen.⁶⁶ Ona je simbol koji sam govori. Štoviše, ona je simbol *par excellence*, temeljni simbol za razumijevanje slavlja, ali i za iskustvo otajstva. Ona je simbol koji nije okvir ili zapreka slavlju, nego vrata ulaska u iskustveno slavlje.

Govoreći o šutnji unutar liturgijskog obreda, postavljamo pitanje kako u određenom trenutku slavlja prepoznati koje je prikladno trajanje šutnje. Naime, postoje obredne napomene koje određuju kratku šutnju, a smjernice Opće uredbe Rimskog misala preporučuju šutnju, no nigdje se konkret-

⁶⁵ Usp. *Isto*, 30.

⁶⁶ Usp. *Isto*, 29-30.

no ne govori koliko bi ta šutnja trebala trajati. Nameće se pitanje možemo li šutnju odrediti u sekundama ili minutama. Za ispravno razumijevanje šutnje vraćamo se gramatici simbola koja kaže da ju moramo iščitavati iz otajstvene stvarnosti koju uprisutnjuje. Stoga, šutnju promatramo kao poklonstveni čin čovjekove šutnje koja osluškuje prodornost Božje šutljive nazočnosti, kao jedinstvo i dijalog Božje i čovjekove šutnje. Šutnja kao simbolička gesta mora biti oblikovana otajstvom koje ona označeno simbolizira. Otajstvo ne poznaje vrijeme jer njegova stvarnost je vječnost. Stoga će susret s otajstvom oblikovati trajanje šutnje. Nekad će šutnja trajati pet sekundi, nekad jednu minutu, ali bit će dovoljno da zajednica prepoznaje Boga koji govori i čini, koji je djelatno prisutan. I predugo i prekratko trajanje šutnje mogu joj oduzeti njezinu simboličku snagu i pretvoriti ju u besciljno i izgubljeno traganje za Bogom koji biva sve dalje i dalje, ili u strah od Božje blizine i susreta s njime. Simbol je uzbiljenje Kristova otajstva po obrednim gestama i riječima. Obred ima svoje vrijeme i mjesto u liturgiji. To su kategorije prolaznosti koje postaju simbolima vječnosti. Vječno i neprolazno zahvaća i ulazi u mjesno i vremenito. Šutnja, koja traži vrijeme i koja ispunja prostor, postaje mjestom i vremenom darivanja spasenja. Na simbolički način omogućuje susret s Kristom koji se „nije kao plijena držao svoje jednakosti s Bogom“ (*Fil 2, 7*), nego je prihvatio lik sluge, prihvatio kategorije vremena i prostora te u njima postao Sakramentom – Simbolom spasenja. „Šutnja je prostor otajstva ljubavi; ona je stvarateljska prisutnost i objava.“⁶⁷

Šutnja je čin, a svaki čin jest radnja, zbivanje, događanje koje se opisuje glagolom, a u našem promišljanju to je glagol „šutjeti“. Simboli „nisu imenice, nego glagoli. Simboli su čini koji nas stavljaju u odnos s otajstvom. Taj dinamički, poetički odnos s otajstvom bliži je slici ulaska pod isti veo otajstva, nego slici skidanja vela s otajstva. Liturgija ne teži za skidanjem vela s otajstvene zbilje, niti joj je cilj razumjeti, vidjeti niti doirniti otajstvo, nego otvoriti prostor u kojemu će čovjek biti zahvaćen

⁶⁷ *Isto*, 42.

otajstvom.⁶⁸ Šutnja je naš put do susreta s otajstvenim Bogom, ali još više njegov put do nas, okupljene zajednice. Ona je dinamičan čin zajednice kojim se zajednici nudi iskusiti otajstvo Božje zbiljnosti. Ona nema cilj odbaciti ovostranost da bi se vidjela onostranost. Snagom šutnje, čovjekovim „vidljivim“ činom, Bog daje zamijetiti svoje prisustvo u zajednici očima i ušima srca. Naša gesta šutnje ne smije težiti tomu da zahvati, da, pošto poto, nalazi Boga. Naprotiv, šutnja je gesta kojom bivamo zahvaćeni od Boga, simbol u kojemu Bog nalazi nas. Ona je čin kojim priznajemo vlastitu nemoć da bismo bili zahvaćeni Božjom svemoći.

3.3. Šutnja i tišina u dinamičnom euharistijskom slavlju

3.3.1. Tišina kao predgovor slavlju

U liturgijskom slavlju, spomen-činu Božjih spasenjskih djela, uvijek se na nov način događa i uzbiljuje Kristovo otkupiteljsko djelo. Takvo slavlje nije samo čovjekovo traganje za Božjim licem, nego i otkrivanje Božjeg lica čovjeku. Stupiti pred Božje otajstvo, ući u zajedništvo s njime i biti zahvaćen njime iziskuje pripremu svakoga koji želi iskusiti Boga koji mu se sâm dariva. Liturgija kao najminentnije slavlje Crkve, kao vrhunac i izvor života Crkve, nezaobilazno traži čovjekovu otvorenost i raspoloživost kako bi mogao iskusiti Božju zbiljnost. Božje otajstvo koje se uprisutnjuje liturgijskim slavljem može biti dogođeno, uzbiljeno, uprisutnjeno, a da nas ne zahvati, ne prožme i ne obdaru životom. Liturgija se može dogoditi pokraj nas, umjesto da mi budemo dionici njezine dinamičnosti. Liturgiju bismo mogli usporediti s vrhom planine. Da bi se do njega došlo i iskusilo ljepotu pogleda s tog vrha, da bi se uspelo na cilj, potrebno je proći različite uspone i padine, staze i puteljke, šikare i šume. Umor prijeđenog puta prelazi u radost uspona unatoč težini penjanja u visine. Ući u vrijeme i prostor liturgije podrazumijeva postupno ulaženje, ulaganje truda i napora, prilagodbu zahtjevnosti puta. U liturgiju se ne upada kao „*Deus ex machina*“, nego se u nju ulazi i ponire stupnjevito, otvoreno i

⁶⁸ Isto, 69.

cjelovito. Liturgija, iako može biti svakodnevna, nije usputna stanica u danu, nego vrhunac, povlašteno mjesto koje mijenja i ostavlja trag u svakom našem danu, trenutak koji zahvaća i oblikuje čitav naš dan i cijeli naš život. Liturgija iziskuje pripremu, ne samo od svećenika i poslužitelja, nego i od svakoga vjernika koji dolazi na sveti sastanak Božjeg naroda jer svakomu se nudi, otkriva i daruje isto Otajstvo. Ne postoji prečac koji bi vodio do ulaza u liturgiju, postoje stranputice koje zaobilaze istinsko sudjelovanje u njoj. Liturgija je vrhunac, a za nj se treba namučiti, uložiti trud i na nj popeti.

Opća uredba trećega tipskog izdanja Rimskoga misala u broju četrdeset petom kaže: „Pohvalno je da se već prije samoga slavlja obdržava šutnja u crkvi, u sakristiji i njima bližim mjestima, kako bi se svi oraspoložili da pobožno i pravo vrše sveta otajstva.“⁶⁹ Crkva nudi šutnju kao hod prema vrhuncu susreta s Bogom, kao pripremu za slavlje euharistije. Time se ne umanjuje ljepota i plodnost neke druge molitve, kao što je, primjerice, krunica ili križni put, nego Crkva predlaže ono što prepoznaje sigurnim i iskušanim putem do plodonosnog i djelatnog udioništva u slavlju. Na određeni način „liturgija počinje prije početka. Počinje šutnjom.“⁷⁰ Romano Guardini kaže: „Kad bi me netko pitao čime počinje liturgijski život, odgovorio bih: učenjem tišine. Bez nje sve ostaje neozbiljno ili pak uzaludno.“⁷¹ Šutnja je, za čovjeka, škola za liturgiju. Ona nas osposobljava i odgaja za proživljeno slavljenje, ispravno traganje i prepoznavanje Otajstvenoga. Šutnja ima odgojiteljsku zadaću za liturgiju jer želi čovjeka odgojiti za ispravan stav pred Božjim otajstvom.⁷² Kao što škola priprema dijete za život odraslog čovjeka, tako i šutnja pomaže da liturgija našu nezrelost preobrazi u zrelost i doraslost za život u Božjem Otajstvu.

Čovjek našega vremena, koji želi slaviti euharistiju, nerijetko ulazi u slavlje nepripremljen. Mnogi su razlozi tomu: uzastopno nizanjanje misnih

⁶⁹ OURM 45.

⁷⁰ A. VUČKOVIĆ, Riječ o šutnji, u: *Živo vrelo* 23 (2006.) 12, 5.

⁷¹ R. GUARDINI, *Razmatranja o svetoj misi*, 17.

⁷² Usp. A. DOMAZET, *Život u dijalogu s Bogom*, 82.

slavlja u nedjeljnom rasporedu, „ulijetanje“ vjernika u crkvu u zadnji čas prije početka mise, kašnjenje na liturgijska slavlja, opterećenost brigama i obvezama, vrijeme u crkvi ispunjeno nekom pobožnošću ili pastoralnim događajem... Kada je moguće naći vrijeme tišine, međutim, čovjek se nerijetko ne snalazi u takvom ambijentu. Ondje susreće komešanje, razgovore, gledanje po crkvi, čitanje duhovnoga štiva, posezanje za molitvenim obrascima koji ne raspoložuju vjernika za slavlje euharistije, već upotpunjuju prazno vrijeme. Vrijeme između dolaska u crkvu i početka slavlja moglo bi se opisati pitanjem: „Što sada?“ Šutnja se ne može nametnuti. Crkva ju nudi, a na čovjeku je odluka hoće li je prihvatiti. Bog se ne nameće, već se otvara i daruje čovjeku te želi slobodan čovjekov pristanak uz sebe. Tako i šutnja, koja traži naš voljni i slobodni pristanak, omogućuje nam prihvatiti Boga sebedarja i nesebične ljubavi. Zakoračiti u šutnju pred Bogom, znači napustiti profano, svjetovno, zemaljsko, prolazno i upraviti korake prema svetome, Božjemu, nebeskomu, vječnomu. Šutnja je hod kojim izmičemo buci ovoga svijeta. Ona nam omogućuje odmak od svega nepotrebnoga i ometajućega da bismo došli do bitnoga i bili zahvaćeni Bitnim. Izvanjska tišina, koja potpomaže nutarnju šutnju, nije bijeg od surovosti i stvarnosti svijeta, nije izbjegavanje problema i životnih tereta. Naprotiv, ona nam pomaže da čitavu svoju životnu stvarnost, čitavoga sebe možemo unijeti u susret s Bogom. Šutnja je iskorak iz surovosti svijeta da bi nas zahvatila divota Božjega vladanja.⁷³ Maknuti se iz profanog vremena i mjesta i ući u vrijeme i mjesto Svetoga, znači promijeniti svoj govor, stav i ponašanje. Naš govor na ulici, na poslu ili u kući ne može biti isti kao i u otajstvenoj Božjoj prisutnosti.⁷⁴ Stoga, šutnja postupno povlači riječi koje su svakodnevnne, obične i istrošene da bi izrodila riječi za Drugačijega, Posebnoga, Jedinstvenoga, Svetoga. Ona je poput ljestava koje nas uzdižu iz života prizemnosti u život na visini, u život na Božjem vrhuncu.

⁷³ Usp. I. RAGUŽ, Šutnja – dokolica – molitva, 24.

⁷⁴ Usp. A. DOMAZET, Život u dijalogu s Bogom, 85.

Jedna izreka glasi: „Nema šuštanja lišća bez šutnje korijena.“⁷⁵ Bez korijena, kojim biljka apsorbira vodu i minerale, biljka nema preduvjete za odvijanje životnih funkcija. Tako ni liturgija bez šutnje ne nalazi plodno tlo u srcima vjernika, ne može zahvatiti čitavoga čovjeka. Nedostatak šutnje ne umanjuje učinkovitost euharistijskoga slavlja, nego zasjenjuje plodnost i smanjuje iskustvenost Otajstvenoga. Ulaziti u slavlje nepripremljen vodi nas traganju u kojem postajemo još više izgubljeni i nesigurni. Tada se, pod izlikom slobode, kreativnosti ili duhovnog dobra, unose geste i riječi koje ne pripadaju liturgiji. Čežnja za iskustvom Otajstvenoga ne dolazi do ispunjenja zbog nedostatka priprave, stoga se gestama i riječima, koje ne nalaze smisao u liturgijskom događanju, želi kompenzirati ono što nedostaje. U tom smislu možemo reći da je liturgija vrelo nadahnuća, *magna charta* ne samo našoj duhovnosti i molitvi, nego i našem svakodnevnom životu. Osim što je vrhunac, liturgija je izvor života koji oblikuje naš životni hod s Bogom.

„Liturgija Crkve povlašteno je mjesto susreta s Bogom – ne samo u snazi riječi, pjesme, glazbe i obrednih čina, nego i u *snazi šutnje*. Štoviše, u liturgiji šutnja prethodi i riječi, i pjesmi, i glazbi, i pokliku, i svakome drugom verbalnom izričaju.“⁷⁶ Šutnja prethodi i svakoj gesti i svakom činu. Šutnja, koja je predgovor euharistijskom slavlju, nema ulogu zadržati vjernike u privatnoj molitvi ili odvući u razmatranje daleko od slavlja. Šutnja postaje pomoćnica u iskustvu slavlja, ona usmjerava na liturgijsku riječ i gestu, ona je ključ razumijevanja slavlja. Pogrešno bi bilo reći da nas šutnja vodi do pasivne mirnoće da bi nas uvela na slavlje. Naprotiv, ona nas unosi u predvorje Božjeg vremena i prostora da bismo snagom Božjega Duha bili uvedeni u dvoranu zajedništva s Bogom te kako bismo bili djelatni sudionici toga otajstvenog događanja.⁷⁷ Šutnja nas čini živima; daje nam iskusiti Život i čini nas sposobnima da nas Život zahvati.

⁷⁵ F. CASSINGENA – TRÉVEDY, Inventar tišine ili suton jednoga Boga, u: *Concilium*, 51 (2015.) 5, 35.

⁷⁶ A. CRNČEVIĆ – I. ŠAŠKO, *Na vrelo liturgije*, 31.

⁷⁷ Usp. *Isto*, 40-41.

Šutnja u sebi nosi sjedinjenost koja nas čitave stavlja pred lice Božje. Snagom sabrane šutnje u nama se sjedinjuju naše snage koje se ujedinjaju u jednu silu koja traži svoj cilj. Sabranom šutnjom usmjeravamo Bogu čitavog sebe da bismo bili otvoreni za njegovo sebedarje nama. Šutljivo prilazjenje Bogu otkriva nam ljepotu Božje naklonjenosti prema nama, ali ne kao gomili ljudi, nego kao zajednici i svakome pojedincu ponaosob. Sabranost, koju omogućuje šutnja, ne dopušta da budemo dio mase, u kojoj je svaki čovjek broj. Čovjek, sabran u šutnji, pred Bogom ne ostaje nepoznata, već otkriva kako je Bogu važan, pred njim poseban i za njega jedinstven. Oslobođajući se od svega što rastresa, odvlači pozornost i ometa raspoloživost, postajemo slobodni da dopustimo da nas Bog zahvati svojom slobodom. Šutnja nam omogućuje i posvješćuje Božju prisutnost. Naša duhovna osjetila u šutljivom susretu s Bogom dolaze na svoje izvore. Tu se krije čitavo ljudsko biće. Šutnja nas vodi u iskustvo Neiskusivoga, u dodir s Nedodirljivim, u osjećanje Neosjetnoga. Ona nas čini sposobnima za Onoga i ono što svijet ne može pružiti i dati. Šutnja je liturgijska sinestezija.⁷⁸ Ona nam pomaže vidjeti, čuti, okusiti, dodirnuti, mirisati. Ona objedinjuje naša osjetila da budu ujedinenja u iskustvu Otajstvenoga. Liturgija je sveto vrijeme, *καρπός* u našem vremenu, *χρόνος*, a šutnja je most kojim nam je olakšan prelazak iz *χρόνος* u *καρπός*. Taj most potpomaže da u našoj nemoći prepoznamo Božju svemoć, da u našim činima malenosti budemo zahvaćeni velikim Božjim djelima.

Šutnja kao predgovor slavlju može biti shvaćena kao neposredna priprava i kao otvoreni stav čovjeka za iskustvo Boga u liturgiji. Pripravna šutnja i tišina ne isključuju druge oblike pristupanja slavlju, nego postaju vrata kojima ulazimo u liturgiju te u njoj svaka molitva nalazi usmjerenje, smisao i puninu. Šutnja je, također, čovjekov stav da uvijek bude spreman oslušivati poticaje Duha Svetoga. Šutnja nas osposobljava za slušanje, za stav poslušnosti i povjerenja. Potrebni smo šutnje da bismo se kao Crkva mogli povjeriti liturgiji. Naš život napaja se na vrelu liturgije. Da bismo

⁷⁸ Usp. I. ŠAŠKO, *Per signa sensibilia*, 63.

prepoznali i iskusili taj Život, pozvani smo, ponajprije, šutjeti, slušati ga, dati mu povjerenje, dopustiti mu da nas zahvati.

Euharistijskom slavlju prethodi okupljanje zajednice. Crkva, koja slavi spomen-čin Kristova otkupiteljskog djela, dolazi kako bi, okupljena oko stola Riječi i Tijela, obnovila svoju povezanost s Isusom Kristom te nadahnuta tim zajedništvom hodila u novosti života. Okupljanje Crkve u sebi nosi skrivenu dimenziju šutnje. Svake se nedjelje mnoštvo vjernika slijeva u svoje crkve da, slaveći Kristovo spasenjsko otajstvo, budu što više pritjelovljeni Kristu i Crkvi. Jedan je cilj, različiti su motivi, a tko je pozivatelj, pokretač, okupljatelj tolikog mnoštva? Svojim tihim djelovanjem Duh Sveti je onaj koji prožima Crkvu, koji raspoložuje vjernike da se odmaknu iz svojih svakodnevnica i uđu u liturgijsko okrilje Božje slave. Iz buke svijeta Duh poziva u tišinu Crkve da se zajedno raduje, slavi i uranja u šutljivu Božju blizinu. Duh je snaga koja nas nadahnjuje, tihi glas koji moli u nama, on nas uvodi u puninu istine, on je ključan čimbenik zajedništva Crkve. Duh Sveti, po čijem se šutljivom djelovanju okuplja Božji narod, snaga je, smisao i obzorje naše šutnje u slavljenju vjere. Sve naše djelovanje u liturgiji, naše riječi i geste, zadobivaju snagu i formu od šutljivoga djelovanja Duha Svetoga. On nas okuplja, u njegovom zajedništvu slavimo, on nas šalje da iskušeno zajedništvo nosimo u život.⁷⁹

3.3.2. Šutnja i tišina kao govor slavlja

3.3.2.1. Šutnja u uvodnim obredima

Euharistijsko slavlje tvore dva stožerna dijela: Liturgija Riječi i Euharistijska služba. Tu jezgru euharistijskog slavlja obavijaju uvodni i završni obredi. Uvodnim obredima zajednica biva pripremljena za susret s Kristom u njegovoj riječi i u otajstvu kruha i vina, dok završni obredi zaključuju slavlje i nose zajednicu natrag u život kada počinje življenje proslavljenog otajstva. Euharistija započinje ulaznom procesijom svećenika i poslužitelja prema oltaru, a njihov hod prati ulazna pjesma. Nakon što se

⁷⁹ Usp. A. CRNČEVIĆ – I. ŠAŠKO, *Na vrelu liturgije*, 43.

iskaže čast oltaru naklonom, poljupcem i kâdom, svećenik i zajednica čine znak križa te svećenik pozdravlja zajednicu, čime posvješćuje Kristovu nazočnost u njezinoj okupljenosti. Zatim slijede: pokajnički čin, poklik *Kyrie eleison*, himan Slava Bogu na visini, a uvodni se obredi zaključuju zbornom molitvom.

Nakon što se zajednica okupila, uvodni obredi trebaju osposobiti zajednicu za liturgijsko slavlje: stvoriti zajedništvo, disponirati zajednicu za slavlje i uvesti u otajstvo (blag)dana. Uvodnim obredima okupljeni puk postaje jedan narod. Od skupljenih vjernika nastaje zajednica koja slavi, koja jednako diše, koja zajedno čini i govori. Stvaranjem zajednice koja pristupa slavlju Kristova djela spasenja ne zanemaruje se identitet i osobnost pojedinca, nego pojedinac prepoznaje svoj identitet u slavljeničkoj zajednici. Temelj zajedništva liturgijskog slavlja ne nalazi se u kvalitetnim međuljudskim odnosima, nego u vezi vjernika i Krista. Krist je temelj zajedništva, on nadilazi naše različitosti i nesavršenosti da bi smo mogli biti zahvaćeni njegovim darom spasenja. U povezanosti s Kristom i naša međusobna povezanost biva izgrađena, obnovljena i osnažena. Liturgija kao javan, zajednički čin omogućuje da naše privatne molitve, radosti, brige i problemi postaju dio zajednice. Crkva kao Majka koja slavi preuzima sve što njezina djeca nose i prinosi Bogu pred njegovo veličanstvo. Poslije uvodnih obreda ne molimo više jedni kraj drugih, nego jedni s drugima i za druge. Moja molitva postaje i molitvom mojih bližnjih te molitva čitave Crkve postaje naša molitva.

Šutnja i tišina važni su čini u uvodnim obredima slavlja euharistije. Već smo spomenuli kako je šutnja pretpostavka svakoga čina te kako svaki čin proizlazi iz šutnje. Svi koji ulaze u slavlje trebaju postati prisutni po onome unutarnjem, po čemu se stječu osjećaj uzajamnosti i zajedništva. Šutnja je ta koja osposobljava da ključ zajedništva bude Krist, a ne naša izvanjska okupljenost. Zajednica koja slavi oblikuje se u tišini, u činima šutnje.⁸⁰ Šutnja u euharistijskom slavlju želi reći da Riječ ima prednost

⁸⁰ Usp. A. DOMAZET, *Život u dijalogu s Bogom*, 118.

pred našom riječju. To je pokazivala šutnja kojom je započelo slavlje euharistije u najstarije doba. Biskup ili svećenik, koji je ulazio u liturgijski prostor, stupio je u zajednicu u šutnji. Njegov šutljivi korak označavao je iščekivanje božanskoga Logosa koji dolazi iz vječne šutnje Božje, iz šutnje prije Božjeg djela stvaranja. Ta šutnja, koja se zbilila na početku slavlja bdijenja, označavala je šutnju noći kada se dogodilo Otajstvo utjelovljenja. Prema tome, liturgija je otajstveno zajedništvo Krista i vjernika jer Krist silazi k čovjeku i uzima obličje kao što je on. Šutnja je simbol ljudske nijemosti pred Bogom koji dolazi, koji govori čovjeku, koji jest pred čovjekom. U današnjoj liturgiji Velikoga petka možemo susresti takvu šutnju koju prati gesta prostracije. U tome činu prostiru se riječ i tijelo pred Bogom koji dolazi, koji je jedini vrijedan poklonstva.⁸¹

U današnjem obrednom ustrojstvu uvodni obredi predviđaju šutnju na dva mjesta. Najprije u pokajničkom činu, a zatim prije zborne molitve (*collecta*). Valjalo bi istaknuti kako Rimski misal u Redu mise predviđa šutnju kao obvezatan čin: „*Brevis pausa silentii*.”⁸² Šutnja nije stavljena u rubrike kao prijedlog ili izbor, nego kao čin koji kao takav pripada obredu, kao obvezatan čin. Nakon kratkog uvoda u otajstvo dana ili blagdana koji se slavi, predslavitelj pozove zajednicu da u šutnji i sabranosti prizna svoje grijeh. „Ona je neophodno potrebna. Inače bi prethodeće riječi poput ‘Ispitajmo sami sebe’, ‘Prisjetimo se’ zvučale neistinito.”⁸³ Šutnja je dio pokajničkog čina u kojem cijela zajednica ispituje svoju savjest. Poslije nje slijedi opća ispovijed grijeha te se svećenikovim odrješenjem zaključuje pokajnički čin.

Prvi čin šutnje unutar liturgijskog slavlja čin je koji raspolaže vjernike za zajedničko slavljenje i senzibilizira ih za stupanje u zajedništvo s Bogom i jednih s drugima. Šutnja u činu kajanja otkriva nam da smo pred Bogom grešnici. Biti svjestan svojega grijeha znači biti iskren prema sebi, drugima i Bogu. Pred Boga i bližnjega ne može se stupiti prikrivena lica,

⁸¹ Usp. A. CRNČEVIĆ – I. ŠAŠKO, *Na vrelu liturgije*, 33-34.

⁸² *Missale Romanum. Editio typica tertia*, Vatikan, 2002., 505. (dalje: MR 2002)

⁸³ T. SCHNITZLER, *O značenju mise. Pomoć za slavljenje*, Zagreb, 2005., 44.

lažna osmijeha ili zatvorena srca. Potrebno je da zavirimo u svoju nutrinu, pronađemo nemir i ponizno ga priznamo pred Bogom i drugima. Šutnja nam pomaže prisjetiti se barem nekih grijeha koje smo počinili tog dana prije slavlja ili tijekom tjedna koji je za nama. Ona nas upućuje na krhkost naše ljudske naravi, na trenutke naše slabosti te nas izaziva da pred Bogom izrazimo žaljenje zbog svojih propusta i krivnji. Šuteći, priznajući vlastite grijehe, želimo reći kako ne možemo naći opravdanje za svoj grijeh, ne možemo potražiti izgovor koji bi nas oslobodio krivnje. Šutnja je mjesto i vrijeme istine pred Bogom i bratom čovjekom. Šutjeti zajedno u činu kajanja znači prepoznati se jednim od grešnika, uvidjeti da naš vlastiti grijeh ne ranjava samo nas, nego i braću i sestre s kojima činimo Crkvu. U toj šutnji svaki od nas se priznaje grešnikom pred drugima i postaje je svjestan da, želi li da mu bude oprošteno, mora od drugoga tražiti oprostjenje.

Prepoznajući šutnju kao mjesto uočavanja vlastite i tuđe grešnosti, postajemo svjesni da moramo otkloniti sve zapreke koje nam priječe da uro-nimo u susret s Bogom. Naša solidarnost s drugima u grijehu ne nuka nas da druge optužujemo zbog njihovih prijestupa, nego nas potiče da iskreno žalimo za svojim zlodjelima i krivnjama, da uočimo težinu i pogubnost grijeha te da odbacimo grijeh i oprostimo nepravde primljene od drugih. U trenutcima šutnje potrebno je da oprostimo drugima, pa i ako drugi nisu spremni iskazati žaljenje i tražiti oprostjenje. Želimo li iskreno ući u slavlje, želimo li stati pred lice Božje, moramo prihvatiti drugoga zato što je grešnik, onoga koji može raniti i mene kao pojedinca. To prihvaćanje sastoji se u opraštanju. „Samo se u šutnji čovjek može susresti sa svojim grijesima, iskreno ih priznati i tako početi živjeti u istini. [...] Bez šutnje nema susreta s Istinom, bez Istine nema priznanja grijeha, bez priznanja grijeha nema obraćenja. Jednom riječju, čovjek bez šutnje živi u laži.“⁸⁴

Šutnja spoznanja i priznanja grijeha ne želi nas ostaviti u usmjerenosti na našu grješnost, nego istovremeno postaje šutnja susreta s Božjim milosrđem. Nijedan naš iskreni čin kajanja i opraštanja ne može ostati skriven

⁸⁴ I. RAGUŽ, Šutnja – dokolica – molitva, 34.

pred Bogom. Bog obilno blagoslivlja sva naša nastojanja promjene života, svako žaljenje za počinjenim grijesima. U svakom našem opraštanju i traženju oprostjenja Bog nas obdaruje svojim milosrđem. Šutnja koju činimo pred braćom kao znak naše jednakosti i solidarnosti u grješnosti, postaje šutnja u kojoj nam prilazi Bog koji žalost grijeha pretvara u radost oprostjenja, koji razdor uzrokovan grijehom preobražava u jedinstvo okrunjeno milosrđem i ljubavlju. U susretu sa svojom grešnošću Bog čini da naša nutrina, prepuna buke i nemira, postane mjesto njegova prebivanja, mjesto svete tišine i mira. Takva šutnja podsjeća na susret Isusa i preljubnice koju su farizeji htjeli osuditi i kamenovati. Ona šuti zbog svoje grješnosti, a Krist je ne osuđuje, nego oprašta. U takvome ozračju Bog ulazi u naša srca i mijenja ih. Šutnja postaje ambijent dolaska Boga u zajednicu. Po svome milosrđu on svakomu vjerniku očituje svoju blizinu. Milosrđe Božje dar je koji Bog ne daruje samo pojedincima, nego čitavoj zajednici. Po svom šutljivom milosrđu Bog od skupine grešnikâ stvara zajednicu spašenikâ. On ne pristupa samo pojedincu, nego čitavoj zajednici koja ulazi u slavlje Kristovoga vazmenog otajstva. Šutnja sabirateljica narodâ, u kojoj djeluje ujedinjujuća snaga Božjega Duha, prerasta u šutnju graditeljicu Crkve, graditeljicu zajedništva u Kristu, po Kristu i s Kristom. „Božji silazak u zajednicu vjernika ne ostaje samo *među* vjernicima, on zahvaća i prožima okupljene, silazi u dubinu srca prisutnih. To je preduvjet da bi se zajednica prepoznala kao Crkva – zajednica ujedinjena jednim Duhom. Samo šutnja može biti svjedokom te otajstvene zbiljnosti.“⁸⁵

Nažalost, u našoj liturgijskoj praksi mnogo smo puta pozvani na čin kajanja, na sabranost, na priznanje grijeha, međutim, odmah smo „natjerani“ zajednički ispovjediti grijehe bez da smo ih postali svjesni, bez da smo se zbog njih pokajali. Još nismo stigli zaviriti u svoja srca, a već izgovaramo „Ispovijedam se!“ Koliko se puta na našim slavljinama riječ niže na riječ, obred na obred, tako da jedan drugomu oduzimaju značenjsku snagu?⁸⁶

⁸⁵ A. CRNČEVIĆ – I. ŠAŠKO, *Na vrelu liturgije*, 34.

⁸⁶ Usp. *Isto*, 34.

Teško se događa slavlje kada ne možemo iskusiti Boga, Oca milosrđa koji nas usprkos ponorima naše grešnosti stavlja na vrhunce svetosti, u zajedništvo sa sobom. Nemamo li mogućnost iskusiti Božji dar pomirenja, tada će nam njegovo sebedarje u žrtvenoj gozbi lako postati banalnost i usputnost. Nakon pokajničkoga čina, koji završava svećenikovim odrješenjem, slavlje se nastavlja poklikom „*Kyrie eleison*“ - „Gospodine, smiluj se“. On ne pripada pokajničkom činu, nego iz njega izrasta. Važno je naglasiti da u njemu nije naglasak na „smiluj se“, odnosno traženju oprostjenja i smilovanja jer nam je ono već udijeljeno. Ovaj poklik stavlja naglasak na „Gospodine“. On je poklik Kristu koji je Gospodin, koji je darivatelj milosrđa i oprostjenja. Stoga, napetost šutnje kajanja i kušanja Božjeg milosrđa razrješava se radosnim klicanjem Gospodinu koji nesebično i preobilno iskazuje Crkvi svoje milosrđe.

Uvodni obredni misnog slavlja završavaju zbornom molitvom. Njezin se ustroj sastoji od poziva na molitvu, trenutaka za šutnju, molitve predslavitelja i zajedničkoga prihvaćanja zajednice poklikom „Amen!“ Zaključujući uvodne obrede, svećenik riječima „Pomolimo se!“ poziva zajednicu na molitvu. Stoga logično slijedi vrijeme za molitvu. U tim trenucima nastupa šutnja. Možda će netko reći čemu ponovno šutnja budući da smo malo prije šutjeli. Za razliku od šutnje kajanja i susreta s Božjim milosrđem, sada smo, pak, pozvani na molitvenu šutnju. Šutnja je povlašteni ambijent za molitvu, mjesto uživanja u Božjoj nazočnosti, vrijeme druženja sa samim Bogom. Isus je nemali broj puta odlazio u samoću šutnje da bude sam sa svojim Ocem. Riječima i primjerom poticao je učenike da se i oni odmaknu od svijeta u taj ambijent. Obdareni Božjim milosrđem, otvorena srca lakše stupamo pred Božje veličanstvo i naša nastojanja Bogu postaju ugodnija. Šutnja, kojom ulazimo u molitvu, dopušta nam da pred Božje lice stavimo molitve svoga srca, svoje radosti i uspjehe, svoje brige i poteškoće. Ovo je trenutak u kojemu svaki vjernik može prinijeti Bogu vlastitu, osobnu molitvenu nakanu, molitvu srca. „Šutnja koja [slijedi] nije samo okvir za osobnu molitvu pojedinaca, ona sama jest molitva. Nije dostatno samo ostaviti vrijeme za tiho izricanje molitvene nakane. Potreb-

no je da i šutnja progovori svojom snagom, da bude doživljena kao ujedinjuća snaga Crkve.⁸⁷

Molitvena šutnja prilika je da svaki vjernik, koji dolazi na euharistijski sastanak, stavi svoje osobne molitve pred Gospodina. Svatko od vjernika sigurno je došao na slavlje euharistije s nekom nakanom, u sebi nosi radost života, križ svakodnevice, obiteljske probleme i pitanja za budućnost koju želi povjeriti Bogu. Molitvena šutnja daje nam upoznati Boga koji prima svako svoje dijete, koji ozbiljno shvaća sve brige i probleme, koji se raduje svakomu našem uspjehu u dobru. Moliti u šutnji pomaže nam upoznati Boga koji nas sluša, koji se udostojao postati jednim od nas, koji prihvaća svaku našu dobru želju, iskrenu nakanu, poniznu prošnju. Svaka molitva, međutim, skoja tiho treperi u srcima vjernika, koja se stavlja pred Boga u trenucima šutnje, na određen način postaje molitva okupljene zajednice. Naime, zborna molitva koju izriče predslavitelj ujedinjuje molitve svih prisutnih i donosi ih pred Boga Oca po Sinu u jedinstvu Duha Svetoga. Tako šutnja intimne molitve postaje šutnja solidarnosti u molitvi. Izričući svoje osobne molitve u šutnji i zaključujući molitvom predsjedatelja, svaki od sudionika slavlja poklikom „Amen!“ ne prihvaća samo predsjedateljevu molitvu: štoviše, molitve svih prisutnih postaju nakane svakoga pojedinca. Svaki koji izljevava srce pred Bogom u trenucima tišine praćen je molitvom braće i sestara s kojima slavi sveta otajstva.

Šutnja kao vlastiti dio zborne molitve prikladno je mjesto koje gradi zajedništvo Crkve slaviteljice i moliteljice. Crkva kao zajednica, u trenucima molitvene šutnje, ostvaruje se kao zajednica koja moli, koja nosi bremena svoje djece, koja prati svoje sinove i kćeri na putu spasenja. Molitvena šutnja upravo ulijeva snagu zajedništva znajući da svoje brige i poteškoće ne nosimo sami, da se i drugi raduju u našim radostima, da na druge možemo računati u molitvi. Upravo ta šutnja daje nam prepoznati djelovanje Duha Svetoga koji ujedinjuje naše osobne molitve u jedan zajednički glas kao glas Crkve.

⁸⁷ *Isto*, 34-35.

Čini se da se u našim slavljinama izgubio smisao za ovaj trenutak šutnje. Nerijetko se pokušava u euharistijskom slavlju naći neko prikladno mjesto za osobnu molitvu, ali se istovremeno zaobilazi i izostavlja ova šutnja koja vjerniku daje takvu priliku. S druge strane, pozvati zajednicu na molitvu, a ne omogućiti joj molitvu, uistinu je besmisleno. Mnogo puta se šutnja čini nekim praznim hodom ili viškom u slavlju, a zapravo bismo je trebali iskoristiti kao izvor svježine i radosti. „S jedne strane tišina nakon ‘Pomolimo se!’ ne bi smjela nalikovati nekoj stanci iz neprilike, ni nekom predahu u brzom trku žurbe. Na drugoj strani ona ne bi smjela biti praznina ispunjena samo pomišlju: „Kad će već jednom nastaviti? – Što se pak u tim sekundama dade izreći?“⁸⁸ Potrebno je odgajati zajednicu za šutnju. To će se ostvariti kada će svećenici kao predsjedatelji euharistijskih slavlja prepoznati njezinu dragocjenost i „plemenitu jednostavnost“.⁸⁹ Ovaj čin šutnje je obvezatan, sadrže ga rubrike Reda mise. Vrijedilo bi danas ponovno otkrivati vrijednost šutnje, pokušati uroniti u njezine dubine, dopustiti joj da nas zahvati njezina snaga, da ona oblikuje naše slavljenje, duhovnost, osobnost, život...

3.3.2.2. Šutnja u Liturgiji riječi

Liturgija riječi stožerni je dio ne samo euharistijskoga, nego svakoga liturgijskog slavlja. Ono se temelji na Božjoj riječi i u njoj pronalazi snagu.⁹⁰ Kristova prisutnost u euharistijskom slavlju, ne očituje se samo u prilikama kruha i vina, nego i u navještaju Božje riječi. U tom navještaju sâm Bog progovara svome narodu, a Krist biva prisutan u zajednici koja sluša i prima njegovu riječ.⁹¹ „Crkva navješćuje jedno te isto Kristovo otajstvo kad u liturgijskom slavlju proglašuje bilo Stari, bilo Novi zavjet. [...] Što se dublje proniče u liturgijsko slavlje, to se važnijom smatra i riječ Božja. Jer što vrijedi za jedno, vrijedi i za drugo: i u liturgijskom slavlju i u Božjoj riječi slavi

⁸⁸ T. SCHNITZLER, *O značenju mise*, 56.

⁸⁹ SC 34.

⁹⁰ Usp. O redu misnih čitanja. Prethodne napomene, br. 3., u: *Lekcionar I. Nedjelje A B C i svetkovine Gospodnje*, Zagreb, 2007. (dalje: OLM)

⁹¹ Usp. OURM 55.

se spomen Kristova otajstva i ono se u svakom od njih na svoj način ovjekovječuje.⁹² Liturgijska obnova poslije Drugoga vatikanskog koncila ponovno je vratila riječ Božju na njezino liturgijsko mjesto, obogatila je rizinu čitanjâ i navještajem obuhvatila veći dio Svetoga pisma. Liturgija riječi sastoji se od prvoga čitanja, koje uglavnom pripada Starom zavjetu, zatim slijedi otpjevni psalam kao odgovor na naviještenu riječ, a potom bude drugo čitanje, ulomak iz novozavjetnih poslanica. Svečanim poklikom „Aleluja!“ zajednica se, zatim, usmjerava na navještaj evanđelja koji slijedi. Sastavni dio liturgije riječi je i homilija. Nedjeljom i svetkovinom zajednica ispovijeda vjeru izgovarajući Simbol vjere te se svako slavlje liturgije riječi zaključuje molitvom vjernika ili sveopćom molitvom.

U liturgijskome slavlju Božja riječ nije tek običan tekst koji bi stalno progovarao na isti način ili koji uvijek jednako djelovao na slušatelje.⁹³ Po navještaju riječi Božje u liturgiji Riječ se događa – Bog govori, a Krist je prisutan. Naviještena riječ poprima karakter sakramentalnosti; ona zadobiva snagu simbola. U hodu poviješću Bog je vodio narod svojom riječju i po njoj je očitovao svoje prisustvo. Svoju je riječ obznanjivao po prorocima i izabranim ljudima, a u punini vremena njegov Sin, vječna njegova Riječ, sam uzima ljudsko obličje i postaje čovjekom. Isus Krist, utjelovljena Riječ postaje simbol Božje zbiljnosti čitavom čovječanstvu. Sâm Bog prisutan po svojoj Riječi progovara o sebi i donosi čovjeku dar spasenja. Isus je Riječ koja govori, Riječ koja šuti i koja šutnjom govori. Liturgijski navještaj riječi Božje zapravo je događanje Riječi u liturgiji. Kao što je Bog govorio svojima tijekom povijesti spasenja, tako i danas progovara zajednici koja se okuplja na spomen-čin vlastitoga otkupljenja. U liturgiji Crkve Bog po riječi govori, čini i djeluje. Stoga, Božja riječ u liturgijskom slavlju ima vlastito mjesto. Ona je simbol Božjeg govora, činjenja, djelovanja i prisutnosti.

„Slušati“ i „biti poslušan“ u današnjem društvu nije na cijeni. Mnogo se više govori o prevlasti, nadmoći, nadglasavanju, borbi... Slušanje i posluš-

⁹² OLM 5.

⁹³ Usp. *Isto*, 4.

nost dobivaju prizvuk potlačenosti, manje vrijednosti, poniženosti, slabosti... Slušanje se ne prepoznaje kao čovjekov stav pred drugim i drugačijim. Skloniji smo boriti se riječima, uporno zastupati svoja mišljenja bez slušanja što nam drugi želi reći. Usprkos tome, slušanje je stav koji je vlastit kršćanskoj liturgiji. Dok Bog progovara, zajednica sluša. Kada zajednica upućuje riječ Bogu, Bog svojom otvorenošću priklanja svoje uho. Slušanje zahtijeva napor jer potrebno je zaustaviti sebe i snage vlastitoga bića usmjeriti na drugoga. U slušanju nisam više važan ja, nego je važan onaj koji mi govori. U svijetu bujice riječi treba znati biti snažan i zaustaviti tu bujicu, treba znati otvoriti se riječi drugoga i slušanjem ju prihvatiti. Slušanje je, stoga, stav jakih jer treba nadvladati sebe i biti pozoran na drugoga.

Slušati Božju riječ u mnoštvu riječi suvremenoga svijeta uistinu nije lako. Bog i danas progovara, ali ga je sve teže slušati, čuti i poslušati. Liturgija nam nudi posebno mjesto da se Božja riječ čuje, da u nama odjekne i da nas zahvati. Kršćanska liturgija prepoznaje slušanje kao svoju vlastitu gestu. Već se govorilo o tome kako je za slušanje potrebna šutnja. Šutnja slušanja Božje Riječi očituje našu spremnost da ponizno povučemo svoje riječi i poklonstveno poslušamo Božju. Riječ jest događanje, ona nije predmet koji nas ne dotiče. Ona traži našu reakciju, odgovor, djelovanje, prihvaćanje... Božja riječ dolazi k nama po našoj šutnji. Šutnja omogućuje riječi da dođe do izražaja, da se istakne, da poprimi svoj puni smisao. Šutnja je znak da želimo dati priliku toj riječi, ona govori da želimo prihvatiti riječ koja nam se naviješta, njome izražavamo želju da budemo zahvaćeni tom istom riječi. Slušati Božju riječ, slušati Boga izraz je vjere. Vjera je naš odgovor na riječ koju nam Bog upućuje i kojom nam ide ususret. „Slušanje je temeljni stav Gospodinova učenika, čija vjera izranja iz navještaja – uosobljenja Riječi. Ako je vjera posvemašnje prijanjanje uz Riječ, ljudski duh treba u sebi oživljavati i razvijati stav slušanja.“⁹⁴

Liturgija riječi zahtijeva od zajednice čin šutnje jer ona podupire slušanje Božje riječi i sabranost na njezin navještaj. Šutnja potpomaže našu

⁹⁴ I. ŠAŠKO, *Per signa sensibilia*, 61.

sposobnost da slušamo i omogućuje nam da primamo naviještenu riječ. Ona podupire naše slušanje da preraste u prihvaćanje, a potom i u nasljeđivanje. Kada lektor, đakon ili svećenik čitaju sveti tekst, nije dovoljna samo naša izvanjska poslušnost i usmjerenost na čitanje. Od nas se iziskuje slušanje kao čin koji duboko obuzima čitavo naše biće. Sabrano slušati navještaj riječi znači biti dio tog događanja. Slušati riječ znači primiti Poslušanoga i dopustiti mu da nas zahvati. Slušanje je temeljna dimenzija ljudskog postojanja.⁹⁵ „Čin slušanja je primarni stav u životu svakoga čovjeka, čime izražava svoje duboko uvjerenje da je stvorenje. [...] Čovjek koji ne zna i ne želi slušati, živi površno; njegov se život razgrađuje u mnoštvo stvari koje treba učiniti, ali bez temelja. Tko sluša, ostvaruje zlatno životno pravilo: izgubiti sebe radi radosti drugoga; uživati u skrovitosti kako bi se drugi potpuno razvio u vjerodostojnoj uzajamnosti.“⁹⁶ Prema tome, slušanje Božje riječi možemo smatrati temeljnom dimenzijom kršćanskoga postojanja. Čovjek se upravo šutnjom osposobljava za slušanje Božje riječi. Šutnja je stav otvorenosti Bogu i njegovoj riječi. Ona stvara prostor u čovjeku i u njemu priprema tlo da bude plodno za rast riječi. Ona uči slušati i zadržati riječ u srcu. No, kršćanski život nikad ne staje na slušanju, divljenju i pohranjivanju riječi. Riječ ima težnju da se konkretizira u život. Isus ističe da su blaženi oni koji slušaju i čuvaju Božju riječ (usp. *Lk 11, 28*). Riječ se Božja ne može čuvati ako se ne očituje njezina djelotvornost, u protivnom ona će propasti jer neće dati ploda u čovjekovom srcu. Da bi dala ploda, riječ mora biti dobro prepoznata slušanjem i konkretno posvjedočena življenjem.

Od početka povijesti spasenja Bog djeluje svojom riječju. Na samom početku Svetoga pisma, opisujući stvaranje svijeta i čovjeka, sveti pisac ukazuje na to da Bog stvara svojom riječju: „I reče Bog...“ (*Post 1, 3*). Rabini su, na temelju tih riječi, postavljali pitanja što je bilo prije Božjeg govora. Njihov je odgovor bio „Božja šutnja“. Stari židovski, pa i kršćan-

⁹⁵ Usp. A. DOMAZET, *Život u dijalogu s Bogom*, 116.

⁹⁶ I. ŠAŠKO, *Per signa sensibilia*, 61.

ski autori gajili su strahopoštovanje prema šutnji smatrajući je temeljnom stvarnošću.⁹⁷ Liturgiju riječi, gdje Bog danas na poseban način progovara svojem narodu, mogli bismo započeti šutnjom. Šutnja donosi jedno iščekivanje i „svetu nestrpljivost“ prije Božjeg obraćanja okupljenoj zajednici. Šutnja je znak poštovanja i naklonosti prema onomu koji će preuzeti riječ. Šutnjom pokazujemo svoju poslušnost i poučljivost prema onomu koji je najvrjedniji da ga se sluša i da se od njega uči. Vidimo da šutnja pripada liturgiji riječi kao njezin vlastiti dio. Ona nije određena obrednim napomenama, ali ju prethodne napomene Lekcionara i Opća uredba Rimskog misala preporučaju za slavlje liturgije riječi:

„Liturgiju riječi treba slaviti tako da pogoduje razmatranju. Stoga treba izbjegavati svaki oblik žurbe koja priječi sabranost. Dijalog između Boga i ljudi, u ozračju Duha Svetoga, zahtijeva trenutke šutnje, prilagođene sabranom skupu, da vjernici riječ Božju srcem prihvate i tako se priprepe molitvom za odgovor. Ti trenuci šutnje u liturgiji riječi mogu se zgodno obdržavati npr. prije samog početka liturgije riječi, nakon prvog i drugog čitanja te na kraju homilije.“⁹⁸

Obredno slavlje uvijek se oblikuje prema darovanome Otajstvu. Tako i liturgija riječi po svojoj naravi traži obrednu dinamiku koja će pogodovati razmatranju i sabranosti. U tom slavljeničkome zajedništvu Crkva dolazi pred Gospodina kao slušateljica njegove Riječi. Riječ, koja postaje prisutna u navještaju, postaje hrana Crkvi. Crkva se hrani riječju istine, živom i djelotvornom riječju (usp. *Heb 4, 12*), riječju života vječnoga (usp. *Iv 6, 68*). Stoga, liturgija riječi mora biti oblikovana na način da zajednica može čuti i prihvatiti riječ koju joj Bog upućuje. U blagovanju Božje riječi pozvani smo pozorno slušati i šutnjom prihvaćati tu riječ. Kad bismo bili okruženi bukom, kada u nama ne bi odzvanjala tišina, kada bismo se svojim riječima suprotstavljali Božjoj, Božja riječ ne bi ostala u nama, nego bi prošla kraj nas. Šutnja u trenucima blagovanja za obiteljskim stolom uči

⁹⁷ Usp. F. B. CRADDOCK, *Propovijedanje. Umijeće naviještanja riječi danas*, Zagreb, 2009., 57.

⁹⁸ OLM 28.

nas šutjeti u trenucima blagovanja Božje riječi. Šutjeti pred Božjom Riječju znači slušati, poslušati, prihvatiti Božju riječ i živjeti od Božje riječi. Šutjeti i slušati Božju riječ omogućuje riječi da djeluje preobražavajućom snagom na čovjeka, na zajednicu u kojoj se naviješta.⁹⁹ Prema tome, šutnja se pokazuje kao vlastiti izričaj prihvaćanja riječi, znak povjerenja prema Bogu koji govori, ali i simbol Božjeg strpljenja s nama – kojima daruje svoju riječ. Slušanje Božje riječi daje nam priliku ponovno otkriti vrijednost i važnost šutnje. Upravo se u snazi šutnje otkriva snaga riječi. Stoga, da bi slavlje Božje riječi bilo plodonosno, da bi Božja riječ mogla biti prihvaćena i pohranjena u nama, potrebno je dati vrijeme šutnji, biti pomniji na šutnju i umjeti slušati šutnju.¹⁰⁰

Liturgijske smjernice ne obvezuju nas na trenutke šutnje u liturgiji riječi, nego nam daju mogućnost da šutnju ugradimo u taj dio slavlja. Potrebno je prosuditi kada je šutnja prikladna. Ponekad će to biti nakon prvoga čitanja, možda će nekada biti prikladnija nakon navještenog evanđelja (ako u slavlju ne bude homilije), a može se i homilija oblikovati na način da bude zaključena šutnjom zajednice. Šutnja ne smije biti prisilni dodatak ili nepripadan umetak. Ona mora odisati dinamikom navještaja Božje riječi. Ona je samo produžetak navještaja i tumačenja riječi i s njima čini jednu dijalošku cjelinu. Kada navještaj i tumačenje Božje riječi vode prema šutnji, tada šutnja poprima službu navjestiteljice i tumačiteljice riječi Božje. Navještaj i homilija moraju voditi slušanju i prihvaćanju riječi. Kad bi homilija izazivala pljesak, tada bi se navjestitelj riječi stavio iznad same riječi. Homilija i navještaj vode poklonstvenom prihvaćanju riječi. Riječ koja izlazi iz šutnje, traži šutnju, živjet će i dalje u šutljivom slušanju, prihvaćanju i življenju.¹⁰¹

Liturgija riječi završava sveopćom molitvom ili molitvom vjernika. U našim se slavljima ponekad unutar te molitve susreće prilika za spontano izricanje osobnih nakana, a ponekad se ostavi prostor za šutnju za izricanje molitava u srcu. Takva praksa pokazatelj je nerazumijevanja dinamike

⁹⁹ Usp. Uvodnik. Teologija u šutnji, *Concilium*, 51 (2015.) 5, 9.

¹⁰⁰ Usp. A. CRNČEVIĆ – I. ŠAŠKO, *Na vrelu liturgije*, 32.

¹⁰¹ Usp. *Isto*, 36-37.

slavlja i naravi pojedinih dijelova. Sveopća molitva je molitva u kojoj okupljena zajednica moli za cijelu Crkvu i čitav svijet. Ona ima dimenziju univerzalnosti i eklezijalnosti te očituje sliku Crkve koja moli jednim glasom. U molitvi koja označava zajedništvo i jedinstvo nema prostora za povlačenje u intimu i iznošenje privatnih molitava. Takve molitve ovdje ne nalaze svoje prirodno mjesto. Ako zajednica prihvati takav način molitve, time pokazuje da je sposobna za šutnju. Stoga bi bilo potrebno da se sposobnost molitvene šutnje ugradi unutar zborne molitve u kojoj šutnja nalazi svoje prirodno mjesto. S druge strane, u molitvu vjernika moguće je utkati šutnju, ali na način da šutnja bude odgovor zajednice koja prihvaća izrečenu nakanu. Šutnja poprima značenje zajedničkog poklika. Takvu šutnju susrećemo u sveopćoj molitvi Velikoga petka. Nakon đakonova poziva na molitvu slijede trenuci šutnje u kojima zajednica ne iznosi pred Gospodina molitve u svome srcu, nego prihvaća poziv na određenu nakanu i moli kao jedno srce i jedna duša (usp. *Dj 4, 32*). Nakon molitvene šutnje predsjedatelj zaključuje zajedničkom molitvom.

„Liturgija nikada nije nečije privatno vlasništvo, ni slavitelja ni zajednice u kojoj se slave Otajstva.“¹⁰² U današnjim slavljinama mnogo puta koristimo liturgiju za neke naše pastoralne potrebe, prilike za katehiziranje ili kao nešto popratno uz neko događanje u župnoj zajednici. Nerijetko se može primijetiti da zajednica prilagođava slavlje euharistije da bi je približila djeci i mladima, a i pristup svećenika može zasjeniti ljepotu Otajstva koje slavimo i koje nam se daruje. Naša liturgijska slavlja često su prepuna riječi i govorenja. Svaka suvišna riječ u našim slavljinama pokazatelj je kako se bojimo da nas Božja riječ dotakne, prodrma i osvoji. Radije se priklanjamo mnoštvu vlastitih riječi koje prolaze, ne dotiču i narušavaju slavlje. Liturgija Crkve, prije svih riječi, pred nas stavlja Božju riječ. „U biblijskoj objavi, Bog uvijek prvi govori, a čovjek sluša. Tek nakon šutnje i slušanja Božje riječi, čovjek govori i odgovara. [...] Bog [je] onaj koji u slušateljima evanđelja razbuđuje vjeru i donosi spasenje. Božja riječ nam, dakle, uvijek prethodi i ima pri-

¹⁰² IVAN PAVAO II., *Ecclesia de Eucharistia*, Split, 2005., 52. (dalje: EE)

mat, a cjelokupno naše djelovanje i govorenje mora biti u njezinoj službi!¹⁰³ Homilija, kao dio liturgijskoga čina, ima zadaću približiti Božju riječ zajednici vjernika i omogućiti njezino djelovanje u njihovom životu.¹⁰⁴ Služitelji Božje riječi, čija je zadaća pripremanje homilije, s velikom pažnjom i dobrom pripremom trebaju stati na mjesto Božje riječi da bi je mogli vjerodostojno lomiti i nuditi kao hranu okupljenoj zajednici.

Kardinal Sarah, prefekt Kongregacije za bogoštovlje i disciplinu sakramenata, ističe da nas bogoslužje izvlači iz uobičajenosti te kako su trenutci tišine važni u liturgijskom slavlju. Smatra da „propovijedanje, naime, izvire iz šutnje.“¹⁰⁵ Svećenik se mora raspoložiti za šutnju, a ne predati brbljanju i buci. Spremajući homiliju, pozvan je da se raspoloži za Božju šutnju koja uči kada treba govoriti, a kada šutjeti.¹⁰⁶ Takav stav bivanja u šutnji rađa poštovanjem prema riječi koje se pomno biraju. „Svećenik, čija homilija dolazi iz šutnje znat će što učiniti sa svojom rečenicom: treba li je učiniti kratkom, nemirnom u početku, sredini i završetku ili dugačkom i sporom, koja promišlja i istražuje zahtjevne puteve. [...] Naprotiv, pretjerani sadržaj, pretjerane geste, nepotrebno nagomilavanje riječi rezultat su mahnitosti onih koji ne izvlače svoje riječi iz šutnje, nego iz buke, iz nabacanih riječi u svijetu punom riječi.“¹⁰⁷ Svećenik bi trebao ponovno pronaći šutnju u svom životu, i crpeći iz njezinih izvora, naviještati Božju riječ. Najviše reći ne znači i najbolje reći. Oslanjajući se na Boga, koji govori svojom riječju i svojom šutnjom, svaka homilija treba biti navještaj upravo toga – Božje riječi i Božje šutnje.¹⁰⁸

3.3.2.3. Šutnja u Euharistijskoj službi

Euharistijska liturgija, nadahnuta evanđeoskim ulomkom u kojem Isus uzima kruhove, izriče zahvalu i dijeli mnoštvu (usp. *Iv 6, 11*), sastoji se od

¹⁰³ D. VUKOVIĆ, Riječi, riječi, riječi, u: *Vjesnik Đakovačko-osječke nadbiskupije i Srijemske biskupije*, Đakovo, 145 (2017.), 2176.

¹⁰⁴ Usp. BENEDIKT XVI., *Sacramentum caritatis*, Zagreb, 2008., 46. (dalje: SaC)

¹⁰⁵ R. SARAH – N. DIAT, *Bog ili ništa. Razgovor o vjeri*, Zagreb, 2016., 68.

¹⁰⁶ Usp. R. SARAH – N. DIAT, *Bog ili ništa*, 68.

¹⁰⁷ F. B. CRADDOCK, *Propovijedanje*, 58.

¹⁰⁸ Usp. *Isto*, 59.

priprave darova, euharistijske molitve i obreda pričesti. „U pripravi darova na oltar se donosi kruh i vino s vodom, to jest tvari koje je i Krist uzeo u svoje ruke. U euharistijskoj se molitvi Bogu daje hvalu za čitavo djelo spasenja, a prinosi postaju Kristovo Tijelo i Krv. Lomljenjem kruha i pričešću vjernici, premda mnogi, od jednoga kruha primaju Tijelo i iz jednoga kaleža Krv Gospodnju na isti način na koji su ih i apostoli primili iz ruku samoga Krista.“¹⁰⁹ Isus je, slaveći pashalnu večeru prije svoje muke i smrti, svojim učenicima ostavio riječi i geste kojima će činiti spomen na njegovo djelo otkupljenja. Lomeći kruh i pijući iz jedne čaše, apostoli su slavili Kristovo vazmeno otajstvo muke, smrti i uskrsnuća te neprestano obnavljali svoje zajedništvo s Gospodinom „dok on ne dođe“. Euharistija je spomen-čin Kristova djela spasenja. Zajednica koja slavi euharistiju donosi Bogu darove kruha i vina, darove koje joj je Bog dao, kako bi u tome daru prepoznala Krista, njegovu žrtvu i njegov prinos. Ona hraneći se od žrtve, koju je sâm Bog prinio za nju, postaje dijelom toga spasenjskog događanja.

Euharistijska služba u svojoj obrednoj dinamici prepoznaje trenutke šutnje koji nude ne momente razmatranja i poniranja u sebe, nego trenutke iskustvenog udioništva u Kristovoj vazmenoj proslavi. Šutnja u euharistijskoj liturgiji postaje mjestom susreta u kojemu se na sakramentalan način ujedinjuju Krist i Crkva, njegova Zaručnica.¹¹⁰ Zajedništvo s Kristom u pričesti najeminentniji je susret Boga i čovjeka, Krista i Crkve. Dinamika obreda postupno nas pripravlja i vodi k tomu zajedništvu. Molitva Gospodnja, obred mira i gesta lomljenja kruha, koji prethode samoj pričesti, usmjeravaju nas Jaganjcu koji odnosi grijeh svijeta, koji nas zove na svoju svetu gozbu. Stoga nas Opća uredba potiče na neposrednu pripravu: „Svećenik se tihom molitvom pripravi da plodonosno primi Tijelo i Krv Kristovu. Vjernici čine to isto moleći u šutnji.“¹¹¹ Prema tome, obred pretpostavlja da pjesma „Jaganjče Božji“ koja prati obred lomljenja kruha, završava kada i sama gesta lomljenja i dijeljenja svećenicima u koncele-

¹⁰⁹ OURM 72.

¹¹⁰ Usp. A. CRNČEVIĆ – I. ŠAŠKO, *Na vrelu liturgije*, 37.

¹¹¹ OURM 84.

braciji. Nastavi li se ta pjesma duže, onemogućit će se zajednici da se molitvenom šutnjom pripravi za blagovanje Kristova Tijela.¹¹² „Molitvena šutnja najprikladniji je način pripreme za sakramentalni susret. [...] Ova će šutnja, kao post riječi i zvuka, dati smisao samome euharistijskom postu koji u vjericima njeguje čežnju za sakramentalnim susretom s Kristom.“¹¹³

Blagovanje s Kristova oltara oblikovano je procesijom koja ide ususret Kristu i kojoj Krist dolazi ususret. Blagovati s Kristom i od Krista ujedno je blagovanje samoga Krista. Kršćanin, slaveći euharistiju i blagujući Tijelo Kristovo, postaje Kristov, štoviše, postaje sâm Krist. Takav susret ne može proći tek tako, ne dozvoljava da se jednostavno dogodi i da samo prođe, ne dopušta da se preko njega lako prijeđe. Taj susret traži odgovor klanjanja i zahvaljivanja. Obredne napomene i Opća uredba Rimskoga misala predviđaju trenutke šutnje nakon blagovanja Tijela i Krvi Kristove u pričesti. Kada završi blagovanje, prikladno je da zajednica ostane u šutnji zahvaljivanja. Nakon što se svi pričeste, zajednica može zahvaliti pjevanjem hvalbene pjesme ili psalma, a može i ostati u šutnji.¹¹⁴ „Bogu koji govori odgovaramo pjevanjem i molitvom, ali veća tajna – koja nadilazi sve riječi – poziva nas i na šutnju. Dakako, to mora biti ispunjena šutnja, nešto više od odsutnosti govora i djelovanja.“¹¹⁵ U pretkoncilskoj praksi čin zahvaljivanja i molitve, kao odgovor na primljenu pričest, nije bio dio slavlja, već je bio smješten neposredno nakon slavlja. Postkoncilaska obnova taj čin ugradila je u obrednu dinamiku pričesnih obreda, u dinamiku vrhunca susreta i zajedništva sa Svetim. Taj čin postaje trenutak zahvaljivanja, mjesto klanjanja u duhu i istini (usp. *Iv 4, 23*), molitva produbljivanja zajedništva i susreta s Otajstvenim.¹¹⁶

U toj sakramentalnoj šutnji čovjek postaje hram Božjeg prebivanja... ali ne samo čovjek! Naprotiv: cijela slaviteljska zajednica simbol je Kri-

¹¹² Usp. A. CRNČEVIĆ – I. ŠAŠKO, *Na vrelu liturgije*, 37.

¹¹³ *Isto*, 37.

¹¹⁴ Usp. OURM 88.

¹¹⁵ J. RATZINGER, *Duh liturgije*, Split, 2015., 204.

¹¹⁶ Usp. A. CRNČEVIĆ – I. ŠAŠKO, *Na vrelu liturgije*, 37.

stove stvarne prisutnosti. Šutnja, koja oblikuje taj zahvalni obredni trenutak, postaje sjedinjujućom šutnjom.¹¹⁷ Naše činjenje šutnje vodi nas poslušnosti i sabranosti, usmjerenosti na jedan cilj, otvorenosti Drugome i drugome. Narav šutnje podrazumijeva sjedinjenost svih čovjekovih moći. U trenucima ove otajstvene sjedinjujuće šutnje Krist preuzima naše napore kojima sabiremo i sjedinjujemo snage svojega bića prema njemu te nas on sâm sjedinjuje sa sobom, on sâm čini da naše zajedništvo prerasta u naše jedinstvo, on sâm postaje vez i snaga naše povezanosti i jedinstvenosti.

U šutnji sjedinjenosti s euharistijskim Kristom ne događa se naše ponižanje u otajstvenu zbilju, nego samo Otajstvo ulazi u nas, zahvaća nas, prodire u naše dubine,¹¹⁸ hrani nas svojom prisutnošću i mijenja nas prema svojoj slici. Ova šutnja ujedno je i „najgorljivije sredstvo klanjanja [i] korjenito ‘suzvučje’ s Bogom“.¹¹⁹ Kao što Kristova šutnja nije bila povlačenje u sebe, nego vrhunac susreta i intenzivnosti odnosa prema Ocu,¹²⁰ tako i ova šutnja postaje vrhunac susreta i zajednice i pojedinca sa svojim Otkupiteljem. U ovom šutećem susretanju vjernika i Krista, čovjeka i Boga, „Bog prestaje biti ‘netko’ za nas, postaje ‘Ti’“.¹²¹ Krist nije bilo tko u mnoštvu našega života, on nije jedan od mnogih u našem životu. Krista se ne može susreti u brbljanju i buci svijeta, nego u šutnji u kojoj njegov glas odjekuje, gdje njegova prisutnost obuzima. „Šutnjom tako dopuštamo Bogu da bude Bog, ne reproduciramo ga na ‘jednog od’ u bezobličnoj masi ljudi. Naprotiv, u šutnji Boga stavljamo u središte, cijelo naše biće njemu je posvećeno i predano. Učeći se Bogu govoriti ‘Ti’, šutnja pripravlja Bogu put da može ući u našu dušu.“¹²² Blagujući Kruh života i prihvaćajući ga poklonstvom šutnje, Bog sâm u nama djeluje, sebe u nas utiskuje, nas preobražava u sebe.¹²³ Tom šutnjom prodiremo u otajstveno Božje biće jer on

¹¹⁷ Usp. I. ŠAŠKO, *Per signa sensibilia*, 32.

¹¹⁸ Usp. R. BERGER, *Mali liturgijski leksikon*, Zagreb, 1993., 160.

¹¹⁹ A. CRNČEVIĆ – I. ŠAŠKO, *Na vrelu liturgije*, 42.

¹²⁰ Usp. I. RAGUŽ, *Šutnja – dokolica – molitva*, 12.

¹²¹ *Isto*, 25.

¹²² *Isto*, 26.

¹²³ Usp. *Isto*, 26.

prodire u dubine našega bića. I kad mislimo da smo osjetili njegovu blizinu, on nam daje iskusiti beskraj njegove ljepote i prisutnosti. Šutnja je, također, izričaj savršenoga zajedništva.¹²⁴ Šutljivo zajedništvo Crkve nashranjene spasenjskom hranom simbol je savršenoga veza među vjernicima. Šutnja je simbol Krista koji živi u zajednici i u vjernicima, a zajednica i svaki vjernik živi od Krista. Šutnja Kristove prisutnosti u zajednici pripada pričesti kao vrhuncu euharistijskog zajedništva. Takva šutnja hrani i nadahnjuje za Crkvu da živi u svijetu, ali ne od svijeta.

Obred pričesti završava popričesnom molitvom koja je jedna od predsjedateljskih molitava. Nakon poziva „Pomolimo se!“ slijede trenutci šutnje ako se šutnja nije obdržavala neposredno nakon pričesti.

3.3.3. Šutnja kao pogovor slavlju

Liturgija, slavlje Kristova djela spasenja i mjesto njegova uzbiljenja, ne može se uokviriti početnim znamenovanjem znakom križa i završnim otpustom „Idite u miru!“ Liturgiju, ponekad, promatramo samo kao obredno slavlje koje je vidljiva, ljudska dimenzija obrednoga događanja. Još više, ipak, liturgija je stvarnost onkraj naše stvarnosti, ona se hrani Otajstvom koje živi i prije i poslije liturgije. Liturgija je ishodište i stjecište svega našega življenja i vjerovanja, ono je povlašteno mjesto susreta čovjeka s Bogom, ostvarenja otajstvene ljubavi Krista i Crkve. U liturgiji slavimo ono što vjerujemo, a u svakodnevici života pozvani smo oživotvoriti slavljeno otajstvo vjere. Liturgijski život ne možemo svesti na obrednost, na sredstvo uprisutnjenja Kristova vazmenoga otajstva. Liturgija nije ljudski pokušaj dolaska do Boga ili tek Božje zahvaćanje u prostor materijalnoga, geste i riječi. Liturgija je mjesto darivanja u kojemu se Božje Otajstvo uzbiljuje, događa, otvara i daruje. Dar spasenja, pri čemu je sam Bog Spasitelj koji daruje taj dar i Spas koji se daruje, ne ostaje u liturgiji kao izložak u muzeju, nego ulazi s nama u naše živote i oblikuje naš život. Prema tome, čitav naš život postaje liturgijski – nadahnut i osnažen liturgijom te

¹²⁴ Usp. *Isto*, 41-42.

usmjeren prema liturgiji. Crkva, koja živi od liturgije, ne crpi svoj život iz normi, pravila, nauka i dogmi. Njezina životnost izvire iz darovanog spasenja po Isusu Kristu, iz njegovog djela ljubavi koje u liturgiji postaje naša sadašnja zbiljnost. Stoga je kršćanski život život iz liturgije i od liturgije.¹²⁵

Na kraju obrednog slavlja kršćanin biva poslan u život živjeti slavljeno Otajstvo. „*Ite missa est!*“ riječi su poslana u svijet jer tek sada počinje *missa* – *missio* – poslanje – život od darovanog i primljenog Otajstva. Kršćanin iz iskustva Boga, koji se u liturgiji prigiba zajednici, koji daruje svoje spasenje, oblikuje svoj život, stav, misao i djelovanje. Nadahnjujući se na daru spasenja, kršćanin živi svoju pripadnost i pritjelovljenost Kristu i Crkvi. Ta pripadnost oblikuje kršćaninov identitet i svaku dimenziju njegova života. Kršćanin u liturgiji nalazi nadahnuća kako živjeti otajstveno, odnosno od otajstvenog dara koji je primio. Možda će nam najprije u misao doći traženje poticaja iz homilije ili drugih „propovjednih“ trenutaka. No ipak, iskustvo Boga u liturgiji *per ritus et preces* nadahnuće je koje krijepi, oduševljava, osnažuje i ohrabruje za život. U simboličkoj snazi liturgija daje osjetiti Boga: gledanjem, kušanjem, mirisanjem, dodiranjem, slušanjem... Šutnja je eminentan liturgijski simbol koji daje iskusiti Božju otajstvenost i dopustiti joj da usmjeruje naše kršćansko življenje. Slaviti Boga šutnjom značilo bi sve snage vlastitoga bića usmjeriti Bogu i uključiti u sveto klicanje. Živjeti od šutnje značilo bi sve sile i sposobnosti naše ljudskosti usmjeriti Bogu i oblikovati ih Bogom. Liturgija čuva šutnju kao mjesto i vrijeme iskustva Boga, a šutnja čuva liturgiju od zaborava Boga. Stoga, svakodnevni život kršćanina, hranjen euharistijskim Darom, u dinamiku svoje protočnosti trebao bi ugraditi čine šutnje. Živjeti u šutnji i od šutnje sa sobom povlači život u Bogu i s Bogom, koji je izvor života i hrana životnosti.

Duhovni život nalazi nadahnuće u šutljivom stavu pred Bogom. Kršćanska molitva je razgovor, komunikacija, susret, a ne monolog, recitiranje ili nabranje. U molitvi, osim što se obraćamo Bogu, nužno je naučiti zatvoriti usta, otvoriti uši i poslušati što mi Bog želi reći. Šutnja je stav vlastit kr-

¹²⁵ Usp. A. CRNČEVIĆ – I. ŠAŠKO, *Na vrelu liturgije*, 159-164.

šćanskoj molitvi. Ona ima dijalošku dimenziju, ona uči slušati, ali i govoriti. Šutnju ne prepoznamo samo kao vlastiti molitveni stav. Ona je životni habitus svakoga kršćanina. Šutnjom, najprije, učimo prepoznavati Božju rječitost u našim životnim prilikama, otkrivamo njegovu volju za naš svakodnevni život. Šutnja nas osposobljava da budemo bližnji. Pod time ne mislimo samo saslušati drugoga. Hranjena darom spasenja i nadahnuta djelom Kristove ljubavi, šutnja nas tjera na život skrovite i šutljive ljubavi, ne „ljubavi“ koju nosi spektakularnost, oholost, interes i korist, nego one koja je skrovita u djelotvornosti, jednostavna u poduzetnosti, velikodušna u malečnosti. Šutljiva djela ljubavi i milosrđa nošena su iskustvom Boga šutnje i riječi koji prilazi čovjeku te, dajući mu udioništvu u svom božanskom životu, želi da čovjek živi od tog otajstvenog iskustva. Djela ljubavi ne traže razvikanost, bučnost i brbljavost. Ona žive od šutljivog susreta s Bogom, šutljivog prihvaćanja Boga i šutljivog življenja od Boga.

* * *

... i kada tijekom vrućeg ljetnog dana uđemo u hladovinu stare crkve, najprije ćemo načiniti znak križa znajući da ulazimo u sveti prostor. Tada ćemo se pokloniti Kristovoj prisutnosti znajući da je crkva njegov dom. Možda ćemo stati u red pokornika ili, jednostavno, sjesti u klupu. U jednom trenutku bacit ćemo pogled na oltar – na kamen koji odbaciše graditelji što postade zaglavnim kamenom (usp. *Ps 118, 22*), primijetit ćemo ambon – mjesto gdje susrećemo Gospodina uskrsnulog od mrtvih (usp. *Mt 28, 5-6*). I pogled će nam se negdje zaustaviti, a u ušima i srcu odzvanjat će nam tišina. Tišina, oblikovana našom šutnjom, bit će simbol Božje šutljive blizine, odzvanjat će liturgijskim prostorom kao relikvija slavlja, koje je možda netom završilo, ili će opet Crkvu pozivati i sabirati na slavlje, ponovno će ju nadahnjivati za život, neprestano će je voditi poticajima Duha... i smirivat će naše srce da čuje i prihvati tihi glas tišine (usp. *1 Kr 19, 12*), glas Božje šutnje... i vratit ćemo se u život nadahnuti Životom. I nećemo ništa govoriti, samo ćemo šutjeti. I bit ćemo riječ koju će svijet čitati, živo svetohranište u kojemu će svijet Smisao nalaziti...

Zaključak

Šutnja je polazište svakoga govora. Govoriti o šutnji, na prvu pomisao, zvuči paradoksalno, ali govoriti iz šutnje zapravo je darovitost. Šutnja, koja se suvremenom svijetu i društvu ne čini privlačnom, ipak postaje sve većim izazovom za današnjega čovjeka. Svaka dobra i lijepa riječ proizlazi iz šutnje i vraća se u nju. Nijedna riječ ne suprotstavlja se šutnji, nego se u njoj oblikuje, jača i obogaćuje. Šutnja je danas i cijenjena i odbacivana. Društvo zanemaruje šutljive i nenametljive ljude, ali traži šutnju kao mjesto odmora, okrepe i traganja. Šutnja je bogata značenjima; može biti radosna, žalosna, bojažljiva, skrivajuća, zatvorena, tajnovita, bolna, zadovoljna, prijezirna, suglasna... Biti u šutnji znači učiti slušati. Nema šutnje koja ne sluša. U protivnom, ona se pretvara u tupu nijemost. Slušati znači susresti se, promišljati, prihvaćati, dopustiti drugomu da nešto kaže. Slušanje u šutnji traži i jedinstvo čitavoga čovjeka, usmjerenost svih njegovih snaga u jedno stjecište. Takvo sabiranje čovjeka vodi ga k njegovom cilju i k njegovom izvoru.

Bog je u sebi otajstvena šutnja. Svojim izlaženjem iz sebe i ulaženjem u svijet objavljuje tu istinu jer čovjeku i svijetu često progovara šutnjom. Božja šutnja nerijetko daje dojam da je Bog daleko od čovjeka i da ne želi s njime govoriti. Umjesto da u Božjem šutljivom govorenju prepoznaje njegovu blizinu i neupitnu vjernost, čovjek ju shvaća kao Božje udaljavanje. Bog mu se čini neshvatljivim jer se, zapravo, sâm čovjek udaljio od Boga. Tihi glas šutnje, koji je odzvanjao Horebom, snažno je naviještao Božju brižljivost i blizinu. Čovjek uviđa da ne može pronaći riječ koja bi izrazila svu Božju zauzetost za čovjeka, koja bi mogla obuhvatiti Božju ljubav i milosrđe, koja bi imala snagu govoriti o Bogu, stoga odlučuje o tome šutjeti. Šutjeti o Bogu nije izraz neznanja, nego znak vjere da nika-kvo znanje, da ni jedna riječ ne mogu staviti Boga u svoje okvire. Šutnja o Bogu pretače se u šutnju pred Bogom. U našoj šutnji Bog nalazi svoje vlastito mjesto. U njoj on sam kazuje o sebi, po njoj ulazi u čovjekovo srce i mijenja čovjekov život. Šutjeti o Bogu i pred Bogom označava našu želju za Božjim govorom, Božjim zahvatom, Božjim vodstvom, suživotom s

Marko Domiter: *Tibi silentium laus. Šutnja u liturgiji – događaj i prostor susreta*

Valentin Lešić: Liturgijski prostor u svjetlu rozete (akvarel, tempera)

Bogom. Isus Krist otkriva nam takvog Boga, koji prebiva u šutnji, koji progovara ne kada čovjek želi, nego kada čovjek treba čuti njegov glas.

Liturgija nam nudi iskustvo Boga koji djeluje, govori i šuti. Bog ulazi u našu zbilju i preobražava ju za život u vječnoj zbiljnosti. Šutnja u liturgiji nije šutnja za vrijeme liturgije ili paralelan čin s liturgijom. Naprotiv, liturgijska šutnja je sastavni, vlastiti dio svakog liturgijskog iskazivanja hvale Bogu. Ona je čin koji zahtjeva volju, razum, napor i sve ostale čovjekove snage. U tom se činu očituje životnost zajednice. Slaveći šutnjom, zajednica biva unesena u Božju slavu. U šutnji otajstvena zbilja postaje prisutna, bliska, iskusiva. Šutnja je granica i most između uhodane svakodnevice i vremena Božjeg liturgijskog zahvata. Ona okuplja i oblikuje zajednicu koja slavi. U šutnji se očitujemo grešnima pred Bogom i braćom dok, s druge strane, u njoj prepoznajemo Božju milosrdnu ljubav za nas grešnike. Crkva se u šutnji pokazuje kao moliteljica koja prihvaća molitve svojih članova i iznosi ih pred Boga kao jedinstvenu prošnju. Ona šutnjom prihvaća riječ koju joj Bog upućuje te u njoj iskazuje poklonstvo i zahvalu Gospodinu koji se čitav predaje čovjeku i za čovjeka. Razumijevanje šutnje u liturgiji ne može se svesti na ljudski pokušaj u traganju za Bogom, nego se očituje kao Božje nesebično i bezuvjetno darivanje Crkvi i svakome čovjeku. Čovjekova šutnja čovjekov je „da“ Božjoj šutnji, Bogu koji je u sebi šutnja. Šutnja je čin kojim čovjek prepušta Bogu da čini s njim što hoće. Njome se iskazuje želja za potpunim predanjem, povjerenjem i poslušnošću Bogu koji se čitav predao, dao povjerenje čovjeku, svojoj slici i prilici, i bio poslušan do smrti na križu. U šutnji susrećemo sebe takve kakvi jesmo, u njoj nam dolazi otajstvo Boga koji otkriva istinu o sebi i o nama. U šutnji liturgije, koja je bogoljudsko činjenje, susreću se nesavršenost naše i otajstvenost Božje šutnje. Bog biva proslavljen pred našim očima, a mi bivamo uvučeni u njegovu proslavljenost.

Na kraju ovoga promišljanja, zaključujući hod kroz šutnju i sa šutnjom, nameće se potreba da prestane svaki (raz)govor, da umukne svako brbljanje, da stane svako razglabanje, da utihne svaka riječ, da, jednostavno, nastupi šutnja. Mislimo da je lako govoriti, ali, zapravo, lako govorenje

brzo iščezava i gubi se u ništavilu zaborava. Riječ, koja je nosiva, koja ima svoju puninu, boju, okus, težinu, snagu, ona klija, raste i zrije i tek onda se iznosi. Tek kad je njegovana šutnjom, riječ može u nama ostaviti trag. Možda bi netko mogao prigovoriti da u ovom govoru o šutnji nigdje nema šutnje, da su riječi kao nagomilani otpaci kojih se treba riješiti, da su razbijene posude koje ničemu ne služe. Stoga ih treba oploditi, ojačati, oživjeti. Riječi mogu maknuti šutnju na margine, no prava riječ povlači se u pravo vrijeme i daje mjesto šutnji.

Nakon govora o šutnji slijedi poziv na šutnju. Sigurno smo se sjetili trenutaka šutnje u svojem životu koji više odaju naše misli i osjećaje, negoli ih skrivaju. Isto tako, mogli bismo biti poljuljani u sebi kada uvidimo da bježeći od šutnje, želimo pobjeći od sebe, drugih i istine. Šutnja je naša prilika, mogućnost, sposobnost, štoviše, ona je dar. Uroniti u šutnju nije lako. Dapače, izuzetno je teško pronaći mjesto tišine, a još je teže svojom šutnjom stvoriti takav ambijent u sebi. Što je više napora potrebno dati, toliko je veći i vredniji dar šutnje. Šutnja nas uči malenosti, povjerenju, poslušnosti, otvorenosti, poniznosti; ona nam daje milost radovati se s radosnima i plakati sa zaplakanima; ona nas osposobljava nevažno podrediti važnome, nebesko staviti prije zemaljskog, zla se kloniti i u Bogu dobro činiti. Poziv na šutnju poziv je na susret s Bogom. Svaki, koji je otvoren šutnji, odlučan je da bude obasjan Božjim pogledom i da još više prostora oslobodi Bogu za njegovo darivanje. Živjeti od Božje šutnje znači živjeti od Boga. Iskustvo šutnje u zajednici koja slavi Kristova otajstva daje iskustiti Boga koji je onkraj naših osjeta, ali se po njima daje iskustiti. Iskustvo liturgijske šutnje nadahnjuje i našu molitvu za šutnju, naše trenutke svakodnevice, naše šutljive izričaje osjećaja i misli. Usuditi se šutjeti znači ući u borbu s olujnim morem, ali i uživati u smiraju kad nastane utiha. Šutjeti znači biti, šutjeti znači živjeti, šutjeti znači biti Božji.

Tibi silentium laus. Bože, tebi pristaje naša šutnja – kao divna pjesma hvale.